

2020-09

jaargang 51
nummer 09
november 2020

Maandblad van
Vrijdenkersvereniging
De Vrije Gedachte

De Vrijdenker

Sinds 1856

IN DIT NUMMER ONDER MEER

De logica van geloven

Onzichtbaarheid en geloof

Australië mag niet capituleren voor R.K. kruistocht

De eerste internetheilige

Debatteren in plaats van framen

Beelden niet delgen maar omvormen

De Haagse Verlichtingsborrel

is een maandelijks feestje over helder denken, de moraal en het goede leven. Voor vrijdenkers, atheïsten, humanisten, sceptici en andere belangstellenden.

Café Van Beek, Turfmarkt 6, 2511 JH Den Haag
elke tweede maandag van de maand
20.00 - 23.00 u., inloop vrij
kosten € 3,00
drankjes voor eigen rekening

Tijdelijk helaas geen Verlichtingsborrels
i.v.m. de coronamaatregelen

Kijk altijd op de website
<http://verlichtingsborrel.org>
voor de actuele informatie

Contact: redactie@verlichtingsborrel.org

Bezoek onze
website
devrijegedachte.nl

Bezoek onze
Facebook-pagina
De Vrije Gedachte

COVER

Voor: In Minsk (Belarus) staat Lenin nog overeind; foto van Artem Podrez op Pexels
Achter: Standbeeld van Jan Pietersz. Coen in Hoorn (op de achtergrond het Westfries Museum), foto van René van Elst (2002)

De Vrijdenker

jaargang 51 • nummer 09 • november 2020

INHOUD

Titel	Auteur(s)	Pag.
Colofon De Vrijdenker/Informatie De Vrije Gedachte	<i>Redactie/Bestuur</i>	2
Voorwoord	<i>Sicco Polders</i>	3
Coronamaatregelen, massa en vrijheid	<i>Sicco Polders</i>	4
Nogmaals opium	<i>Jan Willem Nienhuys</i>	7
Australië mag niet capituleren voor de katholieke kruistocht	<i>Dana Forrest</i>	9
Crypto-ongelovigen kom te voorschijn! (2)	<i>Anton Mullink</i>	12
Debatteren in plaats van framen	<i>Enno Nuy</i>	15
De logica van geloven	<i>Rik Min</i>	17
Het ene standbeeld is het andere niet	<i>Maarten Gorter</i>	18
Onzichtbaarheid en geloof	<i>Jan Willem Nienhuys</i>	20
De eerste internetheilige	<i>Sicco Polders</i>	23
Over Ruttens <i>Contra Kant</i> - raakt het kant of wal?	<i>René van Elst</i>	24
Een reactie op <i>Zeven ,atheïstische argumenten'</i>	<i>Frans Couwenbergh</i>	28
Beelden niet delgen, maar omvormen	<i>Anton van Hooff</i>	29
Waarom bij De Vrije Gedachte aan de bestuurstafel?	<i>Jaap van Dijk</i>	30
Religies zijn anti-homo	<i>Anton Mullink</i>	31
Terzijde: Antisemitisme	<i>Sicco Polders</i>	31
De auteurs van dit nummer/Aanwijzingen voor auteurs	<i>Redactie</i>	32

COLOFON

De Vrijdenker

De Vrijdenker is een tien maal per jaar verschijnend tijdschrift, uitgegeven door de **vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte**.

Redactie:

René van Elst – eindredacteur
Raymond van Es
Maarten Gorter – coördinator
Anton van Hooff
Sicco Polders – hoofdredacteur
Thomas Spickmann

Opmaak:

Jaap van Dijk

Postadres:

De Vrije Gedachte,
Kerkstraat 64A, 1687 AS Wognum
tel. 06-18295049

E-mail: redactie@devrijegedachte.nl

Website: devrijegedachte.nl

IBAN: NL15INGB0000274551

(Leden- en) abonnementenadministratie:

ledenadministratie@devrijegedachte.nl

Postadres: Heetakker 59, 3762 AZ Soest
tel. 085 401 6874

Kosten (ingegaan 2018):

- Lidmaatschap met abonnement € 62,— p.j.
- Lidmaatschap zonder abonnement € 30,— p.j.
- Abonnement € 36,— p.j.
- Student-lidmaatschap (t/m 25 jaar) met abonnement € 30,— p.j.
- Zie ook de aanbieding onderaan!
- Prijs losse nummers € 3,50

Kopij:

Reacties en nieuwe bijdragen, die betrekking hebben op het vrijdenken, worden zeer op prijs gesteld. A.u.b. digitaal aanleveren.

Druk:

Drukkerij Image Team Eemnes
ISSN: 1872-1478

Disclaimer:

De Redactie van De Vrijdenker wijst erop dat door auteurs verkondigde meningen niet per se geheel of gedeeltelijk de mening van de Vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte en/of de Redactie weergeven. De inhoud van het geschrevene blijft te allen tijde de verantwoordelijkheid van de desbetreffende auteur.

INFORMATIE

De Vrije Gedachte

De vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte is opgericht in 1856 onder de naam **De Dageraad**.

Bestuur:

Stanley Bakker – voorzitter
Jaap van Dijk – secretaris
Jacques Honkoop – penningmeester / vice-voorzitter
Leon Houtzager
Fabian van Langevelde

Van Langevelde - Bakker - Houtzager - van Dijk - Honkoop

Postadres:

De Vrije Gedachte,
Kerkstraat 64A, 1687 AS Wognum
tel. 06-18295049

E-mail: info@devrijegedachte.nl

IBAN: NL15INGB0000274551

Leden- en abonnementenadministratie:

ledenadministratie@devrijegedachte.nl

Lidmaatschap / abonnement De Vrijdenker:

Zie het nevenstaand Colofon van dit blad.

Internet:

- *Website:* devrijegedachte.nl
- *YouTube-kanaal:* www.youtube.com/channel/UCGBnWeBAI4MF2n9OnyQqzLw
- *Facebook-pagina:* <https://www.facebook.com/DeVrijeGedachte>

VOORDEELAANBIEDING VOOR JONGEREN

Ben je atheïst (of denk je erover om het te worden) en jonger dan 25 jaar, profiteer dan van ons aanbod. Als je je aanmeldt als nieuw lid dan krijg je een heel jaar lang 50% korting op De Vrijdenker. Je betaalt dan dus geen € 30,- maar slechts € 15,- voor 10 nummers! Meld je aan op de site www.devrijegedachte.nl of via info@devrijegedachte.nl en vergeet niet je geboortedatum te vermelden.

Voorwoord

Voor tijdens deze tweede gedeeltelijke lockdown, die wel eens lang kan gaan duren, weer een interessant nummer. Enno Nuy verwijt ondergetekende niet te debatteren, maar te framen. Hij zet nogmaals zijn standpunten uiteen met betrekking tot de discussie over het verwijderen van standbeelden. Ook de redacteuren Anton van Hooff en Maarten Gorter laten hun licht schijnen op deze discussie. Van Hooff stelt dat aanvechtbare beelden aanzetten tot denken, Gorter wil kijken naar de intentie waarmee ze zijn geplaatst. Jan-Willem Nienhuys richt zijn pijlen op de verkopers van gebakken lucht geheten religie en heeft tevens een reactie op Ignace Demaerels al eerder besproken zeven atheïstische argumenten.

Ook hebben we een stuk van Dana Forest uit Australië die waarschuwt voor het protest van de Katholieke Kerk tegen het besluit van de Australische regering om de COVID-19 vaccinontwikkeling van de Universiteit van Oxford te steunen. Deze proeven worden gedaan met een geaborteerde foetus uit de jaren zeventig. Indien de kerk haar zin krijgt zal het ontwikkelen van een bruikbaar en veilig vaccin tegen COVID-19 worden bemoeilijkt. Waaruit maar weer blijkt dat de standpunten van de kerk niet altijd verenigbaar zijn met ons welzijn.

Daarnaast hebben we deel 2 van Anton Mullinks werk over de twijfelende gelovige, schrijft Rik Min over de logica van het geloof en René van Elst over Emanuel Ruttens kritiek op Kant. Over het geweld dat geloof kan veroorzaken, zoals in Frankrijk met de onthoofding van een leraar door een achttienjarige terrorist, wellicht volgende keer. Deze afgrijpselijke gebeurtenis zal helaas gevolgen hebben voor de vrije uitwisseling van gedachten en ideeën op scholen, en ook daarbuiten. Een sterkere legitimatie voor ons tijdschrift is er niet.

Sicco Polders - hoofdredacteur

Prijs voor beste artikel 2020

Vrijdenken doen we niet alleen. Zonder structurele dialoog geen kritisch denken, geen structureel denken zonder kritische dialoog. Wij roepen u op mee te praten en te denken door middel van het geschreven woord. Heeft u zich geërgerd aan of verwonderd over iets; of zit u iets dwars en wilt u er vanaf: klim in de 'pen'.

Schrijf een artikel dat des vrijdenkers is en verbaas ons met uw inzichten. Het beste artikel van 2020 wordt beloond met een eervolle vermelding, eeuwige roem en een waardebon van € 100,-. Voor de goede orde: de redacteuren komen niet voor de prijs in aanmerking.

Stuur uw bijdrage naar de redactie via het e-mailadres: redactie@devrijegedachte.nl

Coronamaatregelen, massa en vrijheid

Sicco Polders

Wij zoeken allen die vrijheid die ons ontslaat van onze plichten jegens de naaste, terwijl nu juist het besef van deze plichten ons tot mensen heeft gemaakt; zonder dit besef zouden wij leven als dieren.
- Tolstoj - ^[1]

Elias Canetti (1905-1994) schreef in zijn onvolprezen *Massa en Macht*^[2] over de menselijke aanrakingsvrees. Zodra wij onze grenzen als persoon hebben vastgesteld, zijn we kwetsbaar en bang te worden aangeraakt door het onbekende, zoals onbekende mensen. Hiermee verklaart Canetti het ontstaan van een massa, want als onderdeel van een massa worden wij verlost van onze angst. Lichaam tegen lichaam vrezende we de aanraking niet meer. Hoe compacter de massa, hoe veiliger we ons voelen. Canetti overtuigt en biedt met zijn originele kijk op het menselijk gedrag een alternatief perspectief op de sociale en psychische gevolgen van de anderhalve meter afstand en het verbod op groepsvorming, naast de bekende 'huidhonger' - wat eerder klinkt als het nieuwste boek van Saskia Noort. Want dat we lijden aan een gebrek aan affectie doordat ons biologisch verlangen de ander aan te raken wordt gefrustreerd, is niet het enige verhaal. En dit lijden mag geen reden zijn om te onttrekken aan de plicht om te houden aan de coronamaatregelen. Een plicht, die in tegenstelling tot wat velen denken, niet tegen onze vrijheid ingaat, maar er juist uitdrukking aan geeft.

Massavorming

De mens heeft een natuurlijke behoefte aan lichaamswarmte. Abel Herzberg (1893-1989) noemde de warmte van een dierbare fundamenteel om te overleven in erbarmelijke omstandigheden, zoals toen hij samen met zijn vrouw gevangen zat in concentratiekamp Bergen-Belsen. Tegen elkaar aan liggen, dat was nog de enige mogelijkheid om het immense verdriet en de gruweligheden te kunnen doorstaan.^[3] En Herzberg heb ik hoog zitten. Als je Bergen-Belsen overleeft, en de dodenmars, die wellicht nog vreselijker was, en achteraf geen wraakgevoelens koestert en niet wil oordelen, omdat het "makkelijk is over de Duitsers te oordelen omdat ikzelf als Jood nooit in de verleiding heb kunnen komen", dan is je inzicht in de menselijke psyche groot en wars van sentimentaliteit.

Maar naast het verlangen aan te raken en aangeraakt te worden, is er meer. Volgens Canetti bestaat er, zoals gezegd, een universele vrees voor de aanraking van het onbekende en een verlangen ons daartegen te beschermen. Dit is reden dat de mens graag massa's vormt. Tegenwoordig een lastige opgave. De anderhalve meter afstand die we moeten houden van elkaar belemmert het

ontstaan van een compacte massa, waardoor we ons nog steeds weinig beschermd voelen. Sterker, het maximale aantal toegestane personen voorkomt überhaupt het ontstaan van een massa.

Zelf betreur ik het festivalloze leven allerminst, heb ik er geen verdriet van dat de wekelijkse voetbalhorden gedwongen thuis zitten, of dat demonstraties, van veelal door sociale media opgejutte mensen, voorlopig tot het verleden behoren. Maar wie ben ik? Mijn particuliere bezwaren daargelaten, toont Canetti's werk ons de gevaren van de massa. Gevaren die we allen kunnen onderkennen. Kort gezegd: waar een massa ontstaat, verdwijnt het individu. En dat het individu verdwijnt, betekent meestal slecht nieuws. Want elke politiek die het individuele knecht tot meerdere eer en glorie van een leider, bevindt zich op een hellend vlak. Een leider heeft voor zijn macht de massa nodig. Niet de mogelijkheid geweld uit te kunnen oefenen tegen de massa - eerder een vorm van machteloosheid - maar de grootte van de massa, bepaalt de kracht van de macht. Politieke macht zonder massa, is geen macht. Dat geldt voor Trump, voor Xi-Jinping, en helaas, ook voor Rutte, die maanden lang tandeloos dwingende adviezen gaf aan individuele burgers, die slecht luisterden. Dat is meteen de paradox waarin we ons bevinden. Het vormen van een massa kan zeer onwenselijke gevolgen hebben, Canetti poogde te begrijpen hoe Nazi-Duitsland kon ontstaan. Maar het bestaan van een massa is ook nodig om een noodzakelijk te voeren beleid te laten slagen. Leaders hebben massa's nodig, in levende lijve of digitaal, massa's die hen aanhoren, die hen steunen en legitimatie verschaffen voor hun handelen. En in een land als Nederland, waar autonomie en individuele vrijheid belangrijke waarden zijn, is het lastig de massa in beweging te krijgen, omdat we geen massa vormen, hoogstens massa's die van elkaar verschillen. In normale tijden een deugd, maar tijdens een pandemie ineffectief. Groepsimmunitet en het besmettingsrisico doen het kabinet telkens weer hameren op het woordje 'samen', maar... klinkt daarin ook niet het verlangen door naar een massa? Tenslotte vormen we samen een massa, niet alleen. En alleen als massa, waarbij we allemaal gelijk zijn en gericht op hetzelfde doel, kunnen we momenteel iets bewerkstelligen. Ons aanspreken op onze individuele verantwoordelijkheid, doet recht aan de verlichtingsidealen, maar is onpraktisch gebleken.

Overheidsdwang

Hoe zit het dan met onze vrijheid, hoor ik u knarsetandend denken. We worden toch gedwongen om afstand te houden en bij voorkeur binnenshuis de dag door te komen? Gedwongen door een overheid, die op haar beurt

gedwongen wordt door de omstandigheden (waar ze nauwelijks invloed op kan uitoefenen) een beleid te kiezen. Het is indirect het virus dat dwingt tot maatregelen ter voorkoming van een ramp, als die zich niet al aan het voltrekken is. Het is goed dit in het achterhoofd te houden, zeker alle Willem Engel aanhangers: de overheid dwingt ons afstand te houden, omdat een reëel bestaand, gevaarlijk virus hen daartoe dwingt.

Kritiek op overheidsbeleid is wenselijk en een belangrijk kenmerk van een democratie. Het credo 'het volk bepaalt' is niet het kenmerk van een democratie - gelukkig maar - maar dat is de mogelijkheid een machthebber te kunnen bekritisieren en af te kunnen zetten, zonder bloedvergieten. Maar het is onredelijk onze overheid af te rekenen op het rondwaren van een virus. Natuurlijk, het virus bepaalt niet dat de horeca moet sluiten of dat er een mondkapje moet worden gedragen. En demonstreren tegen een virus is gekkenwerk, evenals het ontkennen van het bestaan ervan, maar weigeren te geloven dat de overheid in ons belang en met goede intentie een passende afweging probeert te maken, is kwade onwil. En deze onwil heeft verregaande consequenties, zoals meer maatregelen ter voorkoming van nog meer ellende. Laat het besef doordringen dat de overheid niet de huidige sociale en economische gevolgen beoogde. Er was weinig kennis over het virus - hopelijk nu wat meer - en de verspreiding ervan, en elk beleid kent verliezers. Dat **Amsterdam nagenoeg leeg** is, dat horeca-ondernemers - ik ben er zelf een van - met lege handen komen te staan, dat verpleeghuizen moeten worden afgegrensd, en dat jongeren geen kant op kunnen, is niet de wens van de overheid, maar de te betreuren doch onvermijdelijke uitkomst van een te kiezen beleid. Welk beleid stelt Willem Engel zich eigenlijk voor? Er is geen perfect antwoord, er zijn wel goede en minder goede antwoorden, maar inherent aan een pandemie is er onzekerheid over de toekomst. Wat Engel en consorten ook zouden voorstellen, de kans dat het beter uitpakt dan nu, is ijdele hoop. Slechts de door hun gemaakte afweging kan anders liggen, maar ook die zal geen garantie bieden op een snelle oplossing. Al helemaal niet als we dan weer in groten getale in elkaars nabijheid mogen vertoeven. Want als er nu één ding zeker lijkt, is dat afstand houden, goede hygiëne en ventilatie, weinig mobiliteit, en geen groepsvorming nog enige bescherming bieden. Zouden we ten faveure van de economie en de geestelijke en lichamelijke gezondheid de maatregelen versoepelen of geheel opheffen, en weer en masse in elkaars gezicht mogen spetteren, elkaar mogen knuffelen, en opeengehoopt in slecht geventileerde ruimtes weer ongegeneerd mogen brullen en zingen, dan liggen binnen de kortste keren de ziekenhuizen vol, is er geen zorgpersoneel meer dat ons verzorgen kan, en zullen er zoveel patiënten met ernstige complicaties zijn, dat we zowel de economie als onze gezondheidszorg voor een onafzienbare tijd naar de gallemeizen hebben geholpen.

Vrijheid

Maar, nogmaals, de door het virus afgedwongen noodzaak van ingrijpende maatregelen, beperkt wel onze vrijheid. Of toch niet? Er zijn tal van wetten waaraan we ons houden, zonder dat we ons direct in onze vrijheid beknot voelen. Het is strafbaar iemand dood te slaan, hoewel ik

dat soms wens. Desondanks voel ik mij nog steeds vrij. Niet omdat ik inzie dat het slecht zou zijn iemand dood te slaan, dat is immers nooit een waarheid gebeiteld in steen, hoe graag Mozes dat ook zou willen. Het gebod tot naastenliefde is een farce. We zijn, vrij naar Sigmund Freud, vol van agressie die we graag uitleven op anderen. Er zijn goede redenen denkbaar om iemand dood te willen slaan, maar niet om het te *mogen*. Al is het alleen maar dat een ander mij dan ongestraft dood mag slaan. Het is in mijn belang en ook in het belang van mijn vrijheid, dat we elkaar niet te pas en te onpas doodmeppen. Zou dat wel geoorloofd zijn, dan werd onze vrijheid teniet gedaan door onze permanente angst voor de ander.

Zo is het ook met de huidige regels, zoals afstand houden en groepsverboden. Wij kunnen niet ongestraft aanraken, niet achteloos nabijkomen en evenmin met meerderen tegelijk vertoeven. Maar dit alles is nodig om

onze vrijheid te garanderen. Om niet alleen ons eigen leven, maar ook dat van de ander te beschermen. Naast deze vorm van het schadegedrag, dat stelt dat iemands vrijheid alleen mag worden ingeperkt om te verhinderen dat hij of zij anderen schaadt, is er nog een reden waarom dwang of plicht niet automatisch een beperking van de vrijheid is. Namelijk, dat onszelf onderwerpen aan een regel juist de uitdrukking is van onze vrijheid. Niemand die dit zo helder uiteen heeft gezet als de Duitse filosoof Immanuel Kant (1724-1804).

Volgens Kant moeten we twee dingen doen: ten eerste moeten we handelen met in ons achterhoofd dat we tegelijkertijd zouden kunnen willen dat onze handeling een algemene wet is. En we moeten onszelf en ieder ander nooit louter als middel beschouwen, maar altijd tegelijkertijd als een persoon met eigen doelen. Dat wij onszelf moeten onderwerpen aan een algemene wet, tezamen met de idee dat wij tegelijkertijd altijd een doel-op-zich zijn, betekent dat er maar één wet kan zijn waaraan wij ons als doelen-op-zich kunnen onderwerpen: de door onszelf opgelegde wet. Voilà, de rechtvaardiging van de autonomie (zelfwetgeving) van de mens in een notendop. Wij zijn vrij als rationeel handelende morele wezens, juist door ons te onderwerpen aan wetten die voldoen aan de door Kant gestelde criteria. Vrijheid zit in de plicht de noodzakelijke wet te volgen. Iemand die vrij denkt te zijn door zich niet te houden aan de plicht om afstand te houden, miskent de menselijke vrijheid. Die-

gene denkt dat vrij zijn synoniem is aan mogen doen (en vaak ook zeggen) wat je wil. Kant zou zeggen dat iemand dan niet handelt in vrijheid als autonoom wezen, maar slechts als slaaf van zijn of haar neigingen. Die houding heeft, zoals we dagelijks kunnen constateren, funeste gevolgen. Al is het alleen maar omdat sommige politici deze opvatting van vrijheid propageren en de burgers aanzetten om te handelen naar het misplaatste idee van zeggen wat je denkt en doen wat je wilt.

Afstand

Neem de maatregel afstand houden: als ik afstand houd, kan ik tegelijkertijd willen, zonder tegenstrijdigheid, dat iedereen afstand houdt. Een voorbeeld van Kant stelt dat ik niet kan beloven om geleend geld terug te betalen, terwijl ik van plan ben dat niet te doen.

De reden hiervoor is, dat indien het een algemene wet zou zijn om beloftes te breken, mijn eigen valse belofte wordt ondermijnd. Want in een wereld waar iedereen lukraak beloftes mag breken, vertrouwt niemand meer op elkaar en is mijn belofte dus niets meer waard. Kijken we door Kants ogen naar iemand die zich niet houdt aan de coronamaatregel 'afstand houden', dan gebeurt het volgende: de maatregel niet opvolgen omdat je dat niet wil, is tegenstrijdig, omdat bij universalisering van de handeling, met andere woorden, niemand die zich eraan houdt, de kans dat je ziek wordt, enorm is. En ik neem aan dat je liever afstand houdt dan ziek wordt. Indien je dat risico wel op de koop toeneemt - dat kan - dan gebruik je misschien wel jezelf als middel én doel op zich, maar niet de ander, die gezond wenst te blijven.

De vrijheidsbeperkende maatregelen hebben zo bezien niet alleen negatieve gevolgen. Afgezien van de

praktische voordelen, zoals een meer afstandelijk begroetingsritueel in plaats van dat ongemakkelijke zoenen van elkaar en het schudden van slappe zweethandjes, is er sprake van letterlijk meer ruimte. De medemens op afstand ervaar ik als aangenaam. Voorheen volgepakte ruimtes, bijvoorbeeld het openbaar vervoer of musea, zijn verfrissend leeg en overzichtelijk. En zoals Canetti aantoonde, het voorkomen van groepsvorming heeft zo zijn voordelen.

Bovendien kunnen we volgens Kant als rationeel denkende wezens niet anders dan inzien dat we de plicht hebben de maatregelen te volgen. Een inzicht dat uitdrukking geeft aan onze vrijheid en de verspreiding van het virus beperkt. Zodat hopelijk op de lange termijn de teugels kunnen worden gevierd. Let wel, dat we dan zonder mondkapje, in groepen, dicht op elkaar, ons vrij kunnen bewegen, betekent niet dat het gevaar is geweken. Het bestrijden van dit virus is iets anders dan het aanpakken van de oorzaak. En omdat die ligt in ons destructieve gedrag ten opzichte van de natuur, blijft wat we nu gedwongen worden te doen, gewoon een lapmiddel. Maar dat is stof voor een ander artikel.

[1] Gorki, M., Portretten, Uitgeverij De Arbeiderspers, 1982. p. 32.

[2] Canetti, E., Massa en Macht, Athenaeum-Polak&Van Genep, Amsterdam, 2017.

[3] Bergen Belsen was een KZ lager waar echtparen en soms gehele families samen mochten blijven. Dit neemt niet weg dat zeker in de laatste oorlogsjaren, de periode dat Herzberg en zijn vrouw er gevangen zaten, de omstandigheden niet veel anders waren dan in meer beruchte kampen, zoals in Auschwitz-Birkenau.

Nogmaals opium

Jan-Willem Nienhuys

Is religie nou opium van of voor het volk? Volgens mij geen van beide. Het gaat niet om de substantie, maar om de verkopers.

Anton van Hooff behandelde deze vraag in het juli/augustus-nummer van 2020. De aanstichter van de opiummetafoor voor religie is natuurlijk de jonge (26) jurist en filosoof Karl Marx, die haar (1844) waarschijnlijk van Heine had. Opium stond toen in het middelpunt van de belangstelling, want kort tevoren (1839-1842) hadden de Britten een immorele **oorlog in China**

niet te weten hoe de handel in verslavende middelen werkt. De drugsdealer doet zijn best om het spul te verkopen, en daarna blijft een eenmaal geworven klant terugkomen voor meer. De klant komt terug omdat hij verslaafd is. Dokters geven morfine als pijnstilling, maar drugsdealers willen geld verdienen. De klant koest houden, dat interesseert ze niks.

Een nadeel van de Marx-Oeljanovtheorie van religie is dat daarmee tal van religieuze verschijnselen raadselachtig blijven. Wat heeft

los zien van de gerichte pogingen van de verkoper om de omzet te vergroten en volgens mij is dat bij religie niet anders.

Anton lijkt een lans te breken voor Marx en hij suggereert dat ik meer de kant van Oeljanov kies: religie is een instituut dat priesters 'met veel poespas ... in stand houden om macht uit te oefenen', zo vat Anton mijn hypothese samen. Vergun mij om het nog eens uit te leggen. Heel kort: het gaat niet om macht uitoefenen, maar om het eigen beroep te laten voortbestaan, het hoofd boven water te houden zozegd. Ik ben evenmin als Marx en Oeljanov geschoold als godsdienstdeskundige, en ik gaf aan dat ik me beroep op antropologen die ervoor gestudeerd hebben, er onderzoek naar gedaan hebben en er boeken over geschreven hebben, te weten Pascal Boyer en Scott Atran.

Waar M&O hun inzichten vandaan hadden, weet ik niet. Ik denk dat religie (het ernstig geloof in tegenintuïtieve onbewezen zaken zoals onzichtbare mensen en levende doden) actief aan het publiek wordt opgedrongen. Religie is dus geen opium maar gebakken lucht. Omdat de gebakkenlucht-verkopers een waardeloos product hebben, verbinden ze hun handeltje aan dingen waar het publiek belangstelling voor heeft, bijvoorbeeld mooie muziek of diverse oplossingen voor de problemen van het bestaan, en ze maken misbruik van algemene psychologische mechanismen. Deel van die oplossingen is doorgaans dat de priester of de sjamaan er beter van wordt. Telkens spelen ze in op inderdaad bestaande behoeften: troost, groepsgevoel, geruststelling bij onzekerheid. Anton noemt deze drie en geeft er nog twee. Ikzelf begon met angst voor tegenspoed, uiteraard als die tegenspoed er al is, en daarna nog een stuk of tien andere. Er zijn er nog meer. Het is niet alleen 'u vraagt wij draaien', want als het zo uitkomt, probeert een religie zich van de politieke macht meester te maken, of anders laat ze zich volgen voor het karretje van de politiek of het kapitalisme spannen – als ze er zelf beter van wordt. Daar had

gevoerd om de opiumhandel van het Britse imperium veilig te stellen en de handelsbalans tussen Brits-Indië en China recht te trekken. (1)

Marx zag religie als een activiteit van mensen die het moeilijk hebben. Ruim een halve eeuw later (1905) zag de wiskundeleraar Vladimir Iljitsj Oeljanov (die toen al een jaar of vier de schuilnaam Lenin gebruikte) het ietwat anders: religie is een onderdrukkingsmiddel en fungeert als zoethouder, net als opium of slechte sterke drank ('foezel'). Beiden zien religie als een radertje in de kapitalistische uitbuiting. (2) Beiden waren natuurlijk geen godsdienstdeskundigen en beiden leken

de opkomst en ontwikkeling van islam en boeddhisme, van het creatio-nisme, het spiritisme, de Christian Science, de mormonen, Scientology, de reformatie en tal van andere religies te maken met de noden van het kapitalisme? Hoe past het doopsel of de transsubstantiatie of het dogma van de Drievuldigheid, de *filio-que*-kwestie of de Onbevleete Ontvangenis of de Jeruzalemreis van Mohammed in de theorie dat religie spontaan ontspringt aan de behoeften van geknechte massa's?

Gebakken lucht

Bij opium kun je de consumptie niet

Oeljanov wel een punt, behalve dat de reli-leiders hun eigen belang, niet dat van de machthebbers voorop stellen.

Stroomlijn

Het is echter niet zo dat onzekerheid en behoefte aan troost automatisch tot het geloof in goden of andere religieuze verschijnselen leidt. Onzekerheid kan net zo goed leiden tot het oprichten van organisaties zoals verzekeringsmaatschappijen of politie en brandweer. Voor troost zijn er

naast het verzinnen van een moedermaagd echt nog wel nog andere mogelijkheden. Ben je bang voor overstromingen – nadat er een geweest is – dan organiseer je dijkonderhoud en -bouw. Ben je bang dat morgen de zon niet op zal gaan, dan zijn er nog andere mogelijkheden dan dagelijkse **mensenoffers voor de zonnegod**, zoals de Azteekse priesters deden.

De huidige georganiseerde religies zijn het product van vele eeuwen evolutie, dus stapsgewijze aanpassing naar wat het beste werkt. Bij de biologische evolutie is de motor overleving. Kijken we even naar de vissen. Het is niet zo dat een of andere oervis heeft bedacht dat je voor effectief zwemmen een goede stroomlijn nodig hebt. Welnee. Zonder dat de oervis en al zijn in het water levende afstammelingen enig benul hadden van stromingsleer en genetische manipulatie, ontwikkelde zich die stroomlijn, en precies hetzelfde gebeurde later bij de zoogdieren die weer in het water gingen leven. De individuen met de beste stroomlijn hadden in elk van een miljoen opeenvolgende generaties telkens iets betere overlevingskansen.

Onfeilbaarheid

De evolutie die leidde van toverdokers van primitieve kleine bevolkingsgroepen tot de christelijke kerken van nu had ook een motor, en ik wil suggereren dat die motor inkomensbehoud van de kerkelijke overheid was en niet de penibele omstandigheden van de gelovigen. Al in de vroege kerk trokken de managers (opzichters, episkopoi) het bestuur naar zich toe en zetten de ‘leraren’ en ‘profeten’ buitenspel, delegerden de armenzorg naar ondergeschikten (diakens), deel-

den zich steeds meer taken toe en lang voordat Constantijn in 325 bedacht dat het toen al wijd verbreide christendom het meest geschikt was om de staat te helpen met de belastinginning, was het ambt van bisschop al zo lucratief geworden dat er fel gestreden werd om bisschopszetels. Vanaf toen was het lange tijd ge-

bruik dat de gelovigen een tiende van hun oogst of omzet moesten afdragen aan de kerk. Dat ging op aan het onderhoud van de plaatselijke geestelijkheid, de kerk en de armenzorg, maar zeker een kwart ging naar de bisschop, die doorgaans een vorstelijke staat voerde. Later droegen alle bisdommen weer geld (de Pieterspenning) af aan de paus van Rome. Ik breng in herinnering dat de reformatie begon met een protest tegen een geldverdienschema genaamd aflatenhandel. De rechtvaar-

diging van de eigen functies vond in de r.-k. kerk zijn voorlopig hoogtepunt in de afkondiging in 1871 van de pauselijke onfeilbaarheid, niet ontoevallig pal nadat de Italiaanse regering het grondgebied van de paus had afgepakt.

In de loop der eeuwen kreeg de rooms-katholieke kerk gedaan dat priesters zo'n hoge status hadden dat ze min of meer boven de wet stonden. De grote grief van de roomse kerk tegen de Franse revolutie was dat die een eind aan maakte aan dat voorrecht. In zekere zin denkt de r.-k. kerk er nog steeds zo over. Als een priester een scheve schaats rijdt, doet de bisschop geen aangifte bij de politie, maar probeert het intern te regelen. Schandalen moeten tot elke prijs vermeden worden.

Ik noemde heel veel methoden om te zorgen dat de gelovigen blijven geloven. Die methoden spreken de emoties aan, en niet het intellect want de kern van het geloof is een waardeloze fictie. Het christendom, begonnen als een obscure joodse eindtijdsekte, heeft in zijn eerste eeuwen in snel tempo allerlei ideeën en praktijken van andere religies in het Romeinse rijk overgenomen. Wat het best werkte, bleef behouden, en de rest – die vaak het kerkelijk gezag in twijfel trok – werd tot kettters verklaard en hardhandig uitgeroeid. Zo geloofde men aanvankelijk alleen in de opstanding der doden, namelijk als binnenkort Jezus zou wederkeren. Daar is later de postume hemel naast bedacht plus nog later een vagevuur voor de kleine zondaren en een limbo voor ongedoopte baby's.

Drugsdealer

Een klantenbindingsmethode die ik graag noem, misschien tegenwoordig wel de belangrijkste, is dat men uitdraagt dat religie mensen stimuleert tot het goede en dat de opdracht het goede te doen regelrecht van God komt. Dat men erop hamert dat de ‘Tien Geboden’ de basis van onze wetgeving zijn.

Alsof **Hammurabi** (ca. 1780 v.o.j.) nooit bestaan heeft (die was trouwens niet de enige: Han Fei schreef ca. 250 v.o.j. een uitvoerige uiteenzetting over het supreme belang van goede wetten voor het landsbestuur, en draconische wetten heten naar

Draco die in Athene in 721 v.o.j. een stelsel wetten op schrift vastlegde). De christelijke kerken zijn zo goed in geslaagd in hun goedheidspropaganda dat velen denken dat de essentie van elke religie is dat men het goede doet, dat de kerken dus bij uitstek geschikt zijn om het verschil tussen goed en slecht uit te leggen, en derhalve goddelozen min of meer per definitie gevaarlijk wetteloos tuig zijn, en 'christelijk' synoniem is met fatsoenlijk (kijk maar in Van Dale).

Priesters en bisschoppen en dominees zullen zelf wel geloven dat hun religie de moraal heeft uitgevonden, en deze fictie draagt natuurlijk bij tot hun status. In islamitische landen hebben islamitische geestelijken uiteraard een enorm gezag. In circa een dozijn islamitische landen staat er de doodstraf op afvalligheid. Een onvoorzichtig woord kan je daar het leven kosten. 'Bij ons' was er vroeger heel wat meer nodig om je op de brandstapel wegens ketterij te brengen.

De activiteiten van dokters, dansleraren, dakdekkers en diamantslijpers worden beloond omdat ze iets kunnen. Het hoofdproduct van priesters, goeroes, imams en dominees, namelijk contact met God of goden, is van dien aard dat ze het

helemaal van de nevenproducten en hun merkbekendheid moeten hebben en dat ze enorme moeite moeten doen om hun gebakkenluchtwinkel draaiende te houden.

Dat is toch wezenlijk wat anders dan een drugsdealer die het niet voor het geld doet, maar alleen de klant koest wil houden – de Oeljanovtheorie van religie. En anders dan de ongelukkige die opium wenst om zijn zorgen te vergeten, en het betreft van een bron die verder onbelangrijk is – de Marxtheorie van religie. Als ik mijn opvatting in de opiummetafoor zou wringen, dan zou dat zijn: de drugsdealer die moeite moet doen om zijn eigen verslaving te bekostigen, en in plaats van een fatsoenlijk vak te leren, het nefaste spul aan anderen probeert te slijten.

Noten

1. De Britten importeerden enorme hoeveelheden thee uit China, en konden niets verkopen aan China. China had genoeg van alles.

2. Ook Lenin sprak van 'opium van het volk', zie <https://www.marxists.org/nederlands/lenin/1905/1905socgods-dienst.htm>

In die redevoering stelt Lenin ook: 'De machteloosheid van de uitgebuite klasse in de strijd tegen de uitbuiters brengt even onvermijdelijk het geloof in een beter leven in het hiernamaals voort als de machteloosheid van de wilde in zijn

strijd tegen de natuur het geloof in goden, duivels, wonderen e.d. voortbrengt.' Hier lijkt Lenin dus op de hand van Anton: zelfs de oervormen van religie zijn het onvermijdelijk gevolg van de behoeften van mensen die zoiets nodig hebben. Lenin heeft geen aandacht voor de toverdokters die hun bestaansrecht ontleen aan het verzinsel dat ze weten hoe de goden gunstig te stemmen. Die wonderen zijn doorgaans ook niet verzonnen door de benarde 'wilden', maar door hun toverdokters, met klantenbinding als doel. En dat de uitgebuite klasse zelf op het idee van een hiernamaals komt, zonder dat ze dat door religieuze leiders eerst is voorgezegd, lijkt me een grove versimpeling. Zo hoopten veel door de Romeinen onderdrukte Joden omstreeks het jaar 1 helemaal niet op een hiernamaals, maar op een glorieuze opstand onder leiding van een Gezalfde (Masjiach, Christus) en daarna herstel van de oude glorie van het Joodse theocratische koninkrijk, een soort herhaling van de strijd der Makkabeeën. Het gevolg was een ware horde van would-be-messiassen waarmee het onveranderlijk slecht afliep. En in grote delen van de wereld geloofden men in reïncarnatie totdat de ziel na vele malen hergebruik uiteindelijk bevrijd is van dit tranendal en opgaat in het niets. Er is geen automatisme 'ellen-de geeft geloof in hiernamaals'. En datzelfde hiernamaalsgeloof wordt in de islam helemaal niet gebruikt om onderdrukte massa's koest te houden, maar om strijders te motiveren om martelaars te worden. En het zijn ook die strijders niet die dat paradijs bedenken!

Australië mag niet capituleren voor de katholieke kruistocht tegen anticonceptie in connectie met COVID-19

Dana Forrest

vertaling: **René van Elst**

De Katholieke Kerk heeft geprotesteerd tegen het besluit van de Australische regering om de COVID-19 vaccinontwikkeling van de Universiteit van Oxford te steunen.

De katholieke aartsbisschop van Sydney heeft aan de Australische premier geschreven om zijn morele bezorgdheid tevooren te uiten dat de proeven in Oxford worden gedaan met cellijnen van een foetus die is geaborteerd in de jaren '70. Dit ondanks het feit dat andere alom toegepaste vaccins, waaronder rubella, hepatitis A en rabiës vaccins, "oorspronkelijk afkomstig zijn van menselijk foetaal weefsel."

Dus we krijgen van een vertegenwoordiger van de katholieke kerk een preek over moraal? Een kerk die

verantwoordelijk was voor het massale misbruik van kinderen. Maar om eerlijk te zijn, niet alle katholieke geestelijken hebben kinderen verkracht, sommigen van hen stopten het slechts in de doofpot.

Ondertussen hebben andere religieuze leiders hun eigen 'ethische' zorgen geuit over het vaccin, hoewel sommige van hun organisaties een eigen duister verleden hebben. Anglicaanse en Grieks-orthodoxe aartsbisschoppen hebben de brief mede-ondertekend. Vervolgens gaf de voorzitter van de Australische Federatie van Islamitische Raden (AFIC), Dr. Rateb Jneid, een verklaring uit die hen in wezen napraatte. Met een volledig gebrek aan ironie citeerde hij de Nationale Sharia Adviesraad van de AFIC over het belang van "het recht van de foetus om zijn eigen lichamelijke integriteit te behouden." Was het maar zo dat de Sharia zulke rechten ook aan volwassen vrouwen toekende, niet alleen aan foetussen.

Dr. Rateb Jneid

Anti-anticonceptie

Het is niet ongevoond dat dergelijke clericale concurrenten hun krachten bundelen wanneer het hen uitkomt, vooral als het gaat om het belemmeren van wetenschap en vrijheid.

Zo is het feit dat in de tweede helft van de jaren '90 de toenmalige aartsbisschop van Nairobi, Maurice Michael Otunga, de krachten bundelde met Keniaanse imams om condooms en pamfletten over seksuele voorlichting publiekelijk te verbranden.

Niet alle godsdiensten of christelijke denominaties voeren een beleid dat gericht is op het uitbannen van contraceptie, maar de katholieke kerk wel. Daar komt bij dat de helft van de christenen op de wereld katholiek is, wat de kruistocht van het katholicisme tegen contraceptie extra gevaarlijk maakt.

De katholieke kerk heeft nooit haar encycliek Humanae Vitae uit 1968 ingetrokken, die kunstmatige anticonceptie verbodt. Dit betekende dat elke vorm van betrouwbare anticonceptie, zoals condooms en de anticonceptiepil, verboden was voor katholieken. Het Vaticaan heeft dan ook herhaaldelijk gelobbyd tegen voorlichting over veilige sex en de levering geblokkeerd van condooms en andere anticonceptiemiddelen.

Soms vertellen ze onwaarheden die in hun agenda van pas komen. In 2003 beweerde de president van de Pauselijke Raad van het Vaticaan voor de Familie,

kardinaal Alfonso Lopez Trujillo, dat "in condooms microscopische gaatjes zitten die het HIV-virus doorlaten", hoewel deze bewering in strijd was met de gevestigde wetenschap.

Dit is dezelfde kerk waarvan de huidige paus tot walgens toe preekt over het beëindigen van armoede in de derde wereld, maar waarvan de praktijken hebben tot de bestaande ellende hebben bijgedragen.

De anti-anticonceptie-opstelling van de Katholieke Kerk heeft gemaakt dat wanhopige vrouwen nauwelijks een andere keus hebben dan om abortus te gebruiken als een de-facto anticonceptiemethode. Dit is ironisch gezien het feit dat de kerk abortus ook verbiedt. In 2015 beviel in het katholiek overheerste Paraguay een 11-jarig meisje, dat was verkracht door haar stiefvader, nadat ze van de autoriteiten (onder druk gezet door de kerk) geen toestemming had gekregen om een abortus te ondergaan.

Bedenk wel dat een dergelijke bemoeienis met de gezondheidsstelsels van landen niet alleen invloed heeft op katholieken. Zo is bijvoorbeeld iets meer dan 20% van de Kenianen katholiek, maar de katholieke kerk beheert naar schatting ongeveer 40% van de gezondheidszorg in dat land.

In 2011 werd berekend dat van het wereldwijde aantal sterfgevallen door AIDS 70% zich had voorgedaan in Afrika ten zuiden van de Sahara. Meer dan 15 miljoen Afrikanen waren al gestorven.

Onthouding

Men kan de katholieke kerk zeker niet schuldig verklaren aan al deze sterfgevallen, gezien de belemmerende maatregelen van andere dominante religies, en zelfs regeringen, in de door HIV geteisterde regio's. Voorts zijn sommige katholieke welzijnswerkers het niet eens met de uitspraken van de kerk over anticonceptie, maar gezien het officiële standpunt van de kerk moet zo'n verzet vaak heimelijk zijn. Dit betekent dat het geen-condooms-beleid van de kerk heeft bijgedragen tot een doental op genocideschaal.

Natuurlijk zouden sommige katholieken beweren dat de kerk niet verantwoordelijk kan worden gehouden voor de seksuele keuzes van mensen. De Afrikanen en Latijns-Amerikanen hadden immers onthouding kunnen toepassen. Net als katholieken in de eerste wereld doen? Precies – dat doen ze niet. Toch blijven deze eerste-wereld-katholieken een kerk steunen waarvan het beleid arme mensen verder de armoede en ziekte in drijft, terwijl katholieken in de westerse wereld van twee wallepjes kunnen eten.

Deze eerste-werelders hoeven niet te kiezen tussen celibaat en veiligheid, ze kunnen gemakkelijk toegang krijgen tot condooms, de anticonceptiepil en andere veilige seksmethoden. En hoe komt dat? Doordat de meeste regeringen in de westerse wereld zich hebben verzet tegen de druk van de kerk om dergelijke anticonceptie te blokkeren.

Dus kunnen katholieken in de eerste wereld de pil slikken en dan naar de kerk gaan voor een bruiloft in het wit. Ze kunnen bepalen wanneer en of ze kinderen krijgen, terwijl ze behoren tot een kerk die hun broeders in de derde wereld verhindert hetzelfde te doen.

Een dergelijke toegang tot betrouwbare anticonceptie geeft katholieke vrouwen in de eerste wereld de vrijheid om naar een carrière te streven. Als een topfunctie hen wordt onthouden, kunnen ze een klacht indienen over sekse-discriminatie, terwijl ze nog steeds actief en

Kardinaal Alfonso Lopez Trujillo

ostentatief lid zijn van een kerk die vrouwen verhindert om kardinaal of paus te worden. Stel je de verontwaardiging voor die zou opkomen als bedrijven vrouwen verhinderden om algemeen directeur te worden. Bedenk dat het ook voor ons van belang is door wie de katholieke kerk wordt geleid, aangezien religieuze organisaties diverse belastingvrijstellingen en financiering uit de staatskas ontvangen.

Als een echtgenoot gewelddadig of ontrouw blijkt te zijn, kunnen katholieken in de westerse wereld legaal scheiden. Intussen leidt obstructie door de kerk in katho-

liek overheerste bastions, zoals de Filippijnen, er toe dat echtscheiding daar nog steeds niet legaal is.

Ook is het zo, dat toen de Filippijnse regering probeerde om het aantal ongewenste zwangerschappen te verminderen, door het vaststellen van een wet om de gezondheidscentra van de overheid gratis anticonceptiemiddelen te laten verspreiden, de katholieke kerk dat probeerde te verhinderen.

De paus en de pers

Intussen stellen de als vrij beschouwde media paus Franciscus nooit de moeilijke vragen. Waarom verwijt hij andere leiders dat zij niet genoeg doen om de armoede te beëindigen, terwijl zijn eigen kerk beleid afdwingt dat vrouwen blootsvoets en zwanger houdt?

Het meest schokkend is dat de pers meespeelt met Franciscus' mediabewuste vermogen om de indruk te wekken dat hij maatregelen voor veilige sex goedkeurt terwijl hij daar actief weerstand tegen biedt. Neem bijvoorbeeld deze kop uit Time: "Paus Franciscus vertelt katholieken dat ze niet 'als konijnen' moeten fokken;" dit laat Franciscus klinken als een soort radicale anticonceptiehervormer. Maar in het feitelijke verslag staat dat Franciscus een Filipina een standje had gegeven "die haar leven in gevaar had gebracht" om een groot gezin te hebben. Hij adviseerde haar dat ze de door de kerk goedgekeurde "natuurlijke anticonceptiemethoden" had kunnen gebruiken, een misleidende verwijzing naar wat neerkomt op onthouding. Het is in wezen de oude ritmethode die inhoudt dat een vrouw zich onthoudt van seks gedurende de periode dat zij geacht wordt het meest vruchtbaar te zijn.

Het blijkt dat Franciscus zó tegen effectieve anticonceptie gekant is, dat hij de gratis anticonceptie wetgeving van de Filippijnse regering "ideologische kolonisatie" noemde. Er wordt geen melding gemaakt van het feit dat als de vrouw de door de kerk goedgekeurde methode had gebruikt, ze nog steeds zwanger had kunnen worden en had kunnen overlijden, aangezien het manier is om zwangerschap te vermijden, die geen zekerheid biedt.

Zelfs journalisten die zich anders niets wijs laten maken, lieten Franciscus doorkletsen, ook al zouden ze nooit zo toegeeflijk zijn voor een andere wereldleider. Zijn dubbelzinnige toespraken zijn slim opgesteld om hem een man van mededogen te laten lijken, maar hij blijft het kerkbeleid steunen dat tot lijden en dood heeft geleid.

Als paus Franciscus werkelijk een einde wilde maken aan het wereldleed en de armoede, zou hij van het intrekken van de encycliciek van 1968 een dringende prioriteit maken.

Niet capituleren!

Natuurlijk kunnen we kwaad zijn op het Vaticaan, maar ze zijn niet de enige betrokkenen. De zich conformerende media en zelfgenoegzame katholieken moeten enige verantwoordelijkheid dragen. Geen enkele leider kan immers aan de macht blijven zonder dat hij gesteund wordt.

Katholieken in de westerse wereld zouden moeten stoppen met het onderschrijven van een geloof waarvan ze de regels weigeren te volgen. Een luxe die ze hebben gehad omdat secularisten hebben gevochten voor hun vrijheden, terwijl de religieuzen hebben gedeeld in de buit. Maar erger is dat hun steun voor deze religie gevolgen heeft voor degenen in de derde wereld die geen toegang hebben tot levensreddende anticonceptiemiddelen -

en dat is wat condooms zijn in een door AIDS geteisterd land.

Maar het is niet alleen de derde wereld waar het Vaticaan macht uitoefent. Dit is de kerk die, ondanks massale misbruikschandalen, overheidssubsidies krijgt om onze jongeren te onderwijzen.

Dit is de kerk die haar kudde met een permanent schuldgevoel heeft opgezadeld, door ouders de bewakers van de moraal van hun kinderen te maken en door schande te spreken van degenen die toegeven aan hun natuurlijke seksuele behoeften.

Ondertussen propageert de kerk sluw het idee dat religie gerespecteerd moet worden, wat hen op slimme wijze beschermt tegen concrete uitdagingen.

Maar het wordt tijd dat we ons eigen morele standpunt bepalen. Degenen die gedwongen worden om deze eligie te volgen, kunnen verklaren dat ze niet langer een kerk kunnen steunen die kinderverkrachting heeft verdoezeld, die vrouwen blijft discrimineren door geen leidende posities in de kerk toe te staan, en waarvan het beleid in de derde wereld heeft geleid tot een explosie van ongewenste zwangerschappen en AIDS.

Bovendien zullen we ons niet langer tot beschaamde stilte laten dwingen door een kerk die niet in praktijk brengt wat ze predikt.

Als onze regeringen capituleren voor hun religieuze eisen, is het mogelijk dat religieuzen zowel als niet-religieuzen geen effectief COVID-19 vaccin krijgen, wat meer doden en meer lockdowns betekent.

Als we ons niet uitspreken kan het zijn dat het lot van ons allen in hun handen ligt.

Crypto-ongelovigen, kom te voorschijn (2)

Anton Mullink

Onlangs verscheen een onderzoeksrapport van het Centraal Bureau voor de Statistiek met de vaststelling dat religie op zijn retour is. Meer dan de helft van de Nederlanders zegt niet meer te geloven. Naar aanleiding daarvan klaagde de kersverse Theoloog des Vaderlands Stefan Paas dat we de taal van de religie kwijt raken. [NRC 29 oktober 2018, 'We raken de taal van de religie kwijt'] Helaas is onze taal nog doordrenkt van onze christelijke geschiedenis. Theologen en pastores mogen van geluk spreken dat veel gelovigen weinig kennis hebben van de gruwelen van het Oude Testament. Ondanks schaarse barmhartige teksten in het Nieuwe Testament is de strekking van de hele Bijbel: wij zijn allen in zonde geboren en tot niets goeds in staat. De duidelijke Bijbelse opdracht luidt: Geloof in Jezus als de verlosser anders zal je eeuwig gemarteld worden. Hou van Mij of sterf. Dat lijkt me een nogal kromme uitnodiging tot aanhanke-lijkheid. Gelukkig dat de taal van de religie aan het verdwijnen is. Ik zou wensen dat we hierin een gidslan konden zijn.

Prof. Dr. Stefan Paas

Mens en materie

De sterren zijn niet aan het firmament vastgemaakt nadat de wereld door god geschapen was. Astronomen hebben onomstotelijk laten zien, dat de sterren er miljoenen jaren eerder waren dan de wereld. Evolutiebiologen en paleontologen hebben aangetoond dat alle levende wezens zijn ontstaan uit minuscule biologische organismen. Miljoenen jaren had de evolutie nodig om al

die wezens te laten ontstaan. Ook wij mensen zijn materiële wezens geëvolueerd uit complexe biologische processen. Het feit dat de wetenschap van de evolutie nog niet alles kan verklaren is geen reden het bestaan van iets bovennatuurlijks of geestelijks te veronderstellen. Wanneer we iets niet weten meteen roepen: dan moet God er achter zitten, heet dat in de atheïstische literatuur het aanroepen van 'the God of the gaps', de god van de hiaten, namelijk in onze kennis. Dat is de kern van religie.

Zelfs gelovigen die wel inzien dat evolutie niet meer te ontkennen valt, menen nog dat God op een gegeven moment heeft ingegrepen bij het ontstaan van de mens en de ziel geïmplanteerd zou hebben. Er bestaat geen ziel los van het lichaam. De ziel is geen ding; ziel, verstand of emoties zijn functies van de materie van het lichaam. Ons denkvermogen en onze gevoelens zijn vergelijkbaar met onze spijsvertering, bloedsomloop, ademhaling. Zij bestaan niet los van ons lichaam. Het functioneren van de hersenen met hun miljarden neuronen, neurotransmitters en synapsen, is iets wat terecht onze verwondering oproept, maar geen reden om het bestaan van een niet-materiële god aan te nemen. Er bestaat niets anders dan de materiële, natuurlijke wereld, die tot overdonderende en bedwelmende verbazing, bewondering en verwondering leidt. Nederlands grootste filosoof Spinoza, die zichzelf om opportunistische redenen geen atheïst noemde, sprak al van 'God ofwel de Natuur'.

Seks, zonde en sterke verhalen

In het Christendom verwekt God een zoon bij een verloofde jonge vrouw. Die mocht natuurlijk niet gevreeën hebben, want dan zou haar goddelijke zoon ook met de erfzonde belast zijn. Seks, lichamelijke en genieten is slecht. Daarmee draag je de erfzonde over. 'U zult geen echtbreuk plegen.' Dit is een gebod tegen seksuele relaties met iemand anders dan je huwelijkspart-

ner. Gold dit gebod dan niet voor de Allerhoogste zelf? Hij is een geest en toch kan hij een kind verwekken? Zijn zoon Jezus werd geboren uit een maagd, de verloofde van Jozef. De zoon sterft aan het kruis en zijn almachtige algoede vader grijpt niet in? 'Mijn God mijn God, waarom hebt ge mij verlaten?', en hij is zelf God, wat moeten we daarvan denken? Vader en zoon verheerlijken menselijk lijden.

Jezus staat op uit zijn graf en stijgt na een paar weken op naar de hemel. Iets heel opmerkelijks, maar de verrijzenisverhalen in de bijbel staan bol van de tegenstrijdige details. Dat maakt ze er niet geloofwaardiger op. De evangelisten spreken elkaar tegen wie en waar de eerste getuigen geweest zouden zijn. Geschiedschrijvers van het begin van onze jaartelling vermelden niets over zo'n opzienbarende gebeurtenis als een verrijzenis. En wat die hemelvaart betreft, overkomt zijn moeder Maria later hetzelfde fenomenale en verbijsterende wonder. De hele katholieke gemeenschap neemt dit tenminste nog steeds als een geloofswaarheid aan. Het werd officieel pas in 1950 door Paus Pius XII, de plaatsvervanger van God zelf, tot dogma verheven. Dit hemelvaartdogma is nog steeds niet herroepen, zoals wel gebeurde rond de leerstelling van het vorgeborchte, de plaats waar onschuldige niet gedoopte kleine kinderen terecht zouden komen. Dat was een nuttig verzinsel om te voorkomen dat die onschuldige kinderzieltjes in het vagevuur zouden moeten branden. Waarom zijn zoveel andere geloofswaarheden nog steeds niet achterhaald verklaard?

Er is geen enkele archeologische aanwijzing dat er zoiets als een zondvloed heeft plaats gevonden. Mythes als de Ark van Noach zijn er in vele soorten o.a. het Gilgamesh epos. Alle levende wezens op een stel na worden vernietigd. In zijn boek *Magdalena* [Magdalena, Maarten 't Hart, hfdst. De Ark van Noach, Uitg. Arbeiderspers Amsterdam 2015], het verhaal over zijn gelovige moeder, vertelt Maarten 't

Hart uitgebreid en hilarisch over het waanzinnige verzamelen van alle dieren in die ark. Hoe redden de kangeroes het om vanuit Australië bijtijds bij de ark te zijn in het Midden Oosten?

Geloof blijkt onuitputtelijk. Mij viel het in mijn roomse jaren steeds moeilijker nog een zinnige draai te geven aan de katholieke leerstellingen, feesten en rituelen. Hoe kan die verlosser Jezus het klaarspelen doden weer tot leven te wekken? Waar haalde hij de goochelaarstruc vandaan om water in wijn te veranderen? Op deze laatste vaardigheid ben ik trouwens wel jaloers. Blijven leven na je dood? Vele godsdienstwetenschappers hebben duidelijk gemaakt dat de angst voor de dood de bron is van hemelse verhalen. De wens niet dood te gaan is de vader van deze absurde gedachte van een hiernamaals. Voor mij stond allang als een paal boven water: als je dood gaat, ben je er geweest. Een losse ziel overleeft niet. Al jaren blijkt uit het islamitisch terrorisme hoe rampzalig zo'n ongerijmd geloof in een leven na de dood kan uitpakken. De Islam nam dat onzalige idee van schepping en paradijs trouwens over van de christenen. Zelf had ik na verloop van tijd het geloof niet meer, maar ik speelde het niettemin klaar om er op de preekstoel en in de jungle van Pakistan, zij het vaak met kromme tenen, over te spreken. Op de spanningen die deze situatie opleverde kom ik later terug.

Met Seth Andrews, een voormalig christelijke radioprogrammamaker in de VS, kan ik nu uit de grond van mijn hart zeggen: Het christelijke geloof liet me spreken als waanzinnige. [Youtube-video's van Seth Andrews o.a.: <https://www.youtube.com/watch?v=URr009aHW38>]

Seth Andrews

Moraal en geloof

Dan Barker, een ex-dominee, stelt dat het wel erg merkwaardig is om God alwetend en algoed te noemen. In verschillende van zijn YouTube-video's haalt hij het begrip van een goede God wezenlijk onderuit. Een God die alwetend en algoed is, had aanslagen als die op de Twin Towers of het Bataclan theater toch kunnen voorkomen. Ieder mens die deze zou hebben kunnen voorkomen, zou dat gedaan hebben. Daarnaast is het misselijkmakend te bedenken dat de Alwetende hier wel een bedoeling mee gehad zou hebben, of erger nog, dat het een straf zou zijn voor de decadente stijl van leven in de Westerse wereld. Je kunt beter van doen hebben met gewone sociaal voelende mensen dan met zo'n God. Wie hier redelijk over denkt kan toch geen andere conclusie trekken dan dat zo'n God niet bestaat.

Goede gelovigen hebben slechte redenen om goed te zijn, terwijl er voldoende redelijke en goede motieven zijn om ons sociaal en solidair te gedragen. Natuurwetenschapper Steven Weinberg formuleerde ooit een regelmatig geciteerde stelling die te denken geeft: "Religie is een belediging van de menselijke waardigheid. Met of zonder godsdienst zou je goede mensen hebben die goede dingen doen en slechte mensen die slechte dingen doen. Maar om goede mensen slechte dingen te laten doen, daarvoor heb je religie nodig."

Waanzinnig is het te stellen dat alleen gelovigen beschikken over een moraal. Er zijn talrijke redenen om het omgekeerde te beweren. Opdracht van hogerhand, ofwel de zogenaamde goddelijke bevelstheorie, het verdienmodel, het lonkende idee van beloning voor het goede en de angst voor straf n.a.v. slecht gedrag in het hiernamaals lijken slechte motieven. Naast de reële sociale betrokkenheid lijkt er bij christelijke organisaties altijd een verborgen agenda te zijn: bij de verklaring van hun motieven komt steeds de verkondiging van het geloof in het christendom op de proppen. Een bedenkelijke vorm van koppelverkoop. Het gaat dan uiteindelijk om de verkondiging van het geloof.

Er zijn menselijke en positieve redenen genoeg om minderbedeelden een perspectief op een beter leven te geven. Gevangenen bezoe-

ken, hongerige mensen te eten geven, zijn goed op zichzelf en niet pas door het feit dat een verzonnen profeet aan het begin van onze jaartelling, of de profeet Mohammed zeshonderd jaar later, daar iets over gezegd zou hebben. Zulke profeten hebben we gelukkig niet nodig om ons sociaal te gedragen. Mensen die actief zijn in Unicef, Vluchtelingenwerk of bij het Rode Kruis hebben geen geloof in buitenaardse wezens nodig om hun barmhartige werk te verrichten. Zo heeft ook de motivatie van bijvoorbeeld Artsen Zonder Grenzen om mensen te helpen niets te maken met een vermeend leven na dit ondermaanse. Zij voldoen aan de meest wezenlijke morele opdracht: lijden verminderen of proberen te voorkomen. Het is harder nodig je zorgen te maken over het leven vóór de dood dan over dat verzonnen leven erna. Mensen troosten dat er na dit tranendal een beter leven volgt is simpelweg boerenbedrog. Gelovigen wachten op iemand die de wereld nieuw en gelukkig zal maken. Atheïsten, vrijdenkers, sceptici en humanisten werken er hier en nu aan.

Breken met geloof

Mijn breuk met het geloof verwijde mijn blik op het leven zelf en maakte mijn bewondering en waardering voor het feit van ons leven alleen maar intenser. Er valt veel te winnen bij het afzweren van geloof. De fascinatie over de complexiteit en schoonheid van de wereld is een bron van intense levensvreugde. Mensen die zeggen wel in een God te geloven, maar hem Liefde noemen of hem identificeren met het wonderlijke universum, zijn eigenlijk gewoon atheïsten. Jammer dat ze dat zelf nog niet zo formuleren. Ze geloven niet in een God die een persoonlijke relatie met hen zou hebben of tot wie ze hun gebeden kunnen richten. De motivatie volop van het leven te genieten en er iets van te maken wordt door de rimram van het geloof terzijde geschoven. Het leven is een ongeëvenaarde buitencans. Het is meer dan de moeite waard daar iets mee te doen. 'En wat komt er voor in de plaats bij het vaarwel zeggen van het christelijk geloof?', vroeg een KRO-journalist die bij een Vrijdenkersbijeenkomst zijn licht wilde opsteken over atheïsme in Nederland. Mijn antwoord

op die simplistische vraag was: Alles! Het leven, genieten van natuur, kunst, fietstochten, wandelingen of een dagje oppassen op de kleinkinderen. Daarnaast is zijn vraag natuurlijk zinloos, als we serieus nemen dat het bestaan van welke God dan ook gewoon niet waar is.

Anton Mullink (links) en KRO-interviewer Wilfred Scholten van het programma "Kruispunt" bij de Vrijdenkersbijeenkomst in Café Willem Slok in Utrecht op 4 april 2016. Foto R. van Elst.

Mijn sprong om mijn gezonde verstand voorrang te geven en niets aan te nemen omdat het in een zogenaamd heilig boek staat is mij altijd goed blijven bevallen. Ook mijn afhankelijkheid van de opvoeders, die ik vertrouwde en van wie ik afhankelijk was, is niet langer meer een reden om te geloven in mythologische verhalen.

Voor denkers, mensen die gewoon de rede serieus nemen en wetenschappers, is geloof een ondeugd, voor gelovigen een deugd. Worden veel mensen niet emotioneel wanneer tijdens bijvoorbeeld de begrafenis van een gelovig familielid keer op keer door de sprekers vermeld wordt: hij/zij was een diepgelovig mens. Alsof dat een verdienste is. Toen een zus van me, die al enige jaren weduwe was, overleed, merkte een gelovige kennis op: 'nu is ze gelukkig weer bij haar man.' Ik sta perplex bij zo'n opmerking. Hoe kan een in andere opzichten gezond denkend mens dit in alle ernst en zonder te knippen met zijn ogen zeggen?

Ik kwam uit de geloofskast en realiseerde me dat ik ruim dertig jaar in het geloof had vastgezet. Ik had er met de beste bedoelingen veel in geïnvesteerd. De houdgreep van een gelovig milieu en de langdurige indoctrinatie zijn knellend. Gevangen zitten in een geloofs-

bubbel is m.i. funest voor helder en menselijk denken. Ontsnappen uit de kooi van een religie biedt de kans om vrij in deze wereld rond te vliegen. 'Uit de kast komen' roept associaties op met het naar buiten komen van homoseksuelen. Toch kies ik uitdrukkelijk voor deze term vanwege de vele overeenkomsten. Ook homoseksue-

elen ervaren vaak spanning en onbegrip bij hun familieleden of zelfs een breuk als ze voor hun geaardheid uitkomen. Een ander aantrekkelijk facet van deze term 'uit de kast komen' is het feit, dat de katholieke kerk nog steeds de homoseksuelen niet erkent. Zij worden zogenaamd liefdevol welkom geheten in kerkelijke gemeenschappen. Ik vermoed dat de onuitgesproken bedoeling is dat ze al biddend wel van hun zondige leven bekeerd zullen worden en zich openstellen voor een psychotherapeutische behandeling ter genezing. Zij mogen van de paus homoseksueel zijn, maar ze mogen het niet in de praktijk vorm geven. Dat veel mensen homoseksueel geboren worden, wordt door de katholieke kerk nog steeds krampachtig ontkend. Waarom gelovige homoseksuelen toch zo graag erkenning binnen hun kerkgemeenschap willen blijven ontvangen is mij een raadsel. Voor sommigen is een tweede keer uit de kast komen misschien een bevrijdende suggestie: laat de kerk de kerk. Twijfelende homoseksuele gelovigen zou ik willen aanraden ook uit de geloofskast te komen.

Zonder rancune

Graag wil ik twijfelaars stimuleren tot openlijke afval van elk geloof in nog nooit aangetoonde bovennatuurlijke wezens. Uittrede uit klooster, priesterschap en katholiek geloof leidde in mijn denken logischerwijze tot de conclusie dat geen enkel geloof waar kán zijn m.b.t. pretenties over het bestaan van goden, engelen, duivels, of welk buitennatuurlijk superwezen dan ook.

Door de omstandigheid dat ik in een katholiek nest uit het ei kwam en met warmte werd uitgebreid zal ik in volgende bladzijden mijn kritiek voornamelijk richten op de katholieke kerk. De motivatie om atheïst te zijn is vooral gelegen in de absurditeit van de katholieke leer. Daarnaast vormt de bedenkelijke rol die de katholieke kerk en het christelijke westen hebben gespeeld in de geschiedenis een dwingende aanleiding om bij anderen geloofstwijfel aan te moedigen. De katholieke kerk is de machtigste en grootste geloofsgemeenschap in de wereld met meer dan een miljard aanhangers. Historisch gezien heeft het christendom zelf, ook de katholieke kerk, meer ellende veroorzaakt dan de islam. De seksschandalen van de roomse moraalridders zijn m.i. geen ongelukkig toeval. Het door pausen en bisschoppen onder de mijter houden van dit omvangrijke schandaal is een veeg teken. Hoeveel mensen zijn er niet door hen getraumatiseerd? Duizenden kinderen werden slachtoffer van deze roomse zedenpredikers.

Omdat mijn ontdekking van de onwaarheid van het katholieke en elk ander geloof veel met mijn familieachtergrond te maken heeft, bood ik mijn boek *Ongelofelijk* aan aan mijn broers en zusters. Natuurlijk wisten ze allang dat ik geen fanatiek aanhanger van de katholieke kerk meer was. Een zus gaf te kennen dat ze al wel wist dat ik gekke dingen deed. Ze had ingezonden brieven in de Volkskrant gelezen, waarin ik voor het atheïsme opkwam en stelde dat een seculiere wereld het beste perspectief biedt op vrede en harmonie. Suggereerde mijn zus met haar bewering dat ik eigenlijk gek ben door God te loochenen? Ben ik een slechterik? Schijnbaar krijgt ze daarin steun van het woord van God. In psalm 53:2-3 schrijft David: 'De dwaas zegt bij

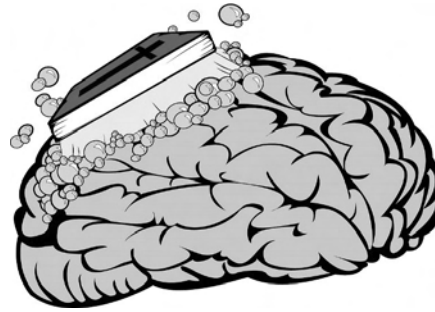
zichzelf: er is geen God. Slecht en schandelijk is zijn gedrag; er is niemand, die het goede wil doen.' Twee zussen en één broer stelden er geen prijs op het boek te ontvangen. Het zou me niet verbazen, als ze toch via andere familieleden die het wel accepteerden dit boek toch gelezen hebben.

Wat ik mijn familieleden heb willen verduidelijken, is dat ik mijn ouders of andere familieleden geen enkel verwijt maak. Ik heb geen hekel aan gelovigen, wel aan geloof. Ik voel geen boosheid over mijn geloofsopvoeding door ouders en door leraren tijdens mijn priesteropleiding. Zij allen zijn op hun beurt door geloofsopvoeding geïndoctrineerd en gehersenspoeld. Wel jammer vind ik het dat ze mij nooit deelgenoot gemaakt hebben van twijfels, die m.i. ook bij hen soms de kop opgestoken moeten hebben. Erg vind ik het dat deze geloofsopvoeding ofwel **hersenspoeling** nog gewoon doorgaat. Deze opvoeders zijn zelf slachtoffer en onbewust maken zij nieuwe slachtoffers. Atheïstische auteurs spreken schande van het feit, dat kinderen katholieke, protestantse of islamitische kinderen genoemd worden. Kinderen van gelovige ouders zijn door dit feit alleen nog geen gelovige kinderen.

Daar begint de indoctrinatie al. Doorgaans gebeurt het met de nobelste bedoelingen, veronderstel ik. Het is ingewikkeld jezelf te ontdoen van deze hersenspoeling.

Iets goeds willen doen

De broer die mijn verhaal helemaal afwees, suggereerde dat ik met mijn verhaal een mislukt leven zou willen goedpraten. Ook beweerde hij dat er zonder geloof geen moraal

mogelijk is. Ik ben me na mijn afval toch niet als een losgeslagen wildebras of crimineel gaan gedragen. Ook van geen enkele andere ongelovige is mij ooit gebleken, dat ze gebrek aan moraal hebben. Miljoenen mensen leiden een gelukkig en moraal hoogstaand leven zonder ook maar in welke god te geloven. Daarnaast gaf diezelfde broer een beetje de indruk te vermoeden, dat ik mijn katholieke familie eigenlijk een trap

na zou willen geven. Het tegendeel is waar; op geen enkele manier voel ik rancune of boosheid naar mijn achtergrond. Ik heb fijne en positieve herinneringen aan mijn jeugd op het platteland in de Achterhoek. Dezelfde zus die ooit vroeg of het geloof op waarheid berustte, zei: 'Je mag wel denken dat er geen God bestaat, maar het is toch niet nodig dat aan de grote klok te hangen. Waarom moest je daar zo nodig een boek over schrijven?' Iets heel belangrijks ontdekken, en dat niet doorvertellen, dat was voor mij geen optie. Hoe was dat toen ik nog geloofde? Ik kan van mezelf zeggen, dat ik niet zozeer priester wilde worden om het geloof te verspreiden. Veeleer had ik vagelijk iets voor ogen als 'iets goeds voor mensen te willen doen'. In mijn jeugdige fantasie kwam toen niets anders bij me op dan pater te willen worden. Pastoors en kapelaans kwamen thuis vaak over de vloer. Geestelijken die ik kende waren goed voor de mensen en bezochten zieken, en hielpen mensen die het moeilijk hadden. Ironisch is het dat vooral door de studie filosofie en theologie bij mij het vermogen gegroeid is zelf kritisch te denken, en steeds minder op gezag iets aan te nemen.

Wordt vervolgd.

Debatteren in plaats van framen

Enno Nuy

Reactie op Sicco Polders Over het verwijderen van standbeelden

In de Vrijdenker van oktober 2020 reageert Sicco Polders op mijn artikel over slavernij van een maand eerder. Dat hij het niet eens is met mijn uitspraak dat het verwijderen van standbeelden een kwestie van beschaving is, is geen enkel probleem. Dan hebben we tenminste een discussie. Maar hij zet mij ook weg als een gutmensch en lijkt te suggereren dat ik met mijn standpunten mijzelf moreel onfeilbaar acht. Ik ben wel voor erger uitgemaakt hoor, dus ik lig er niet wakker van. Maar volgens mij heeft dat framen met debat weinig van doen. Zijn reactie kan ik niet onbeantwoord laten.

Nationaal bewustzijn

Mensen richten standbeelden op om de uitgebeelde persoon te eren. Kennelijk staat die persoon voor iets waar wij waarde aan hechten. Zoveel waarde dat die persoon ook onder de aandacht van generaties na ons moet worden gebracht. Kennelijk vinden wij zulke personen tot onze nationale geschiedenis, ons cultureel erfgoed, onze identiteit behoren.

Er kwam een standbeeld van J.P. Coen in 1893* ofwel 264 jaar nadat de koopman en gouverneur-generaal was overleden. Reeds bij de onthulling van het standbeeld maakten mensen er bezwaar tegen, vanwege de rol van Coen bij de slachting onder de bevolking van de Banda-eilanden. Het standbeeld kwam er omdat er kennelijk, zo meende men, behoefte bestond aan het oppeppen van onze nationale trots nadat België zich van de Nederlanden had afgesplitst.

Standbeelden komen vaak op een wat mistige wijze tot stand. Er heerst een gevoel, er ontstaat een particulier of

overheidsinitiatief, er wordt gelobbyd, er worden middelen vrijgemaakt, er komt vast een of andere commissie aan te pas en op zekere dag staat er dat standbeeld.

Ik betwijfel ten zeerste of standbeelden werkelijk helpen als het erom gaat een nationaal bewustzijn te creëren. Dat zou misschien het geval kunnen zijn als zo'n standbeeld een centraal punt vertegenwoordigt rondom welk een cultus van bewieroking kan worden gekoesterd, compleet met jaarlijkse herdenkingen en zo voort. In de meeste gevallen echter lopen we allemaal achtere-loos voorbij aan zo'n standbeeld en vaak heeft de argeloze passant geen flauw benul van wie er met dat standbeeld geëerd wordt.

Totdat er bewegingen ontstaan die van zo'n standbeeld af willen. Ha, dan komt onze nationale trots, onze identiteit opeens weer bovendrijven. Vrijwel altijd opgejaagd en in beweging gebracht door politici die altoos behoefte hebben aan reuring en in zo'n standbeeld een perfecte hefboom zien om hun gedachtegoed nog eens onder onze aandacht te brengen. Daar slaan mensen wel op aan.

Standbeeld J.P. Coen te Hoorn. Foto R. van Elst (2002)

Maatschappelijk vraagstuk

Nu zijn we 127 jaar verder en de bevolkingssamenstelling van ons land is zeer aanzienlijk gewijzigd ten opzichte van 1893, het jaar waarin het standbeeld voor J.P. Coen werd opgericht. In 1900** telde Nederland ruim vijftigduizend inwoners met een andere dan de Nederlandse nationaliteit. Heden ten dage gaat het om ruim 9 procent van de Nederlandse bevolking.

Honderdzeventwintig jaar lang kon J.P. Coen kritiekloos geëerd en bewonderd worden omdat de oprichters van het standbeeld er doelbewust voor kozen een belangrijk deel van diens geschiedenis niet te betrekken bij hun eindoordeel: dit is een held en daar moeten we trots op zijn. Is dat netjes? Wel, ze kwamen er mee weg.

Terecht stelt Sicco Polders de vraag van de proportionaliteit. Bij hoeveel commotie is een reactie gewenst of te rechtvaardigen? Het gaat hier om een maatschappelijk en daarmee politiek vraagstuk. De wereldwijde oproep van wat we hier gemakshalve maar de Black Lives Matter beweging noemen kan niet genegeerd worden. De directe relatie tussen rassendiscriminatie en slavernij evenmin. Aan de eis van proportionaliteit lijkt mij in deze kwestie wel voldaan.

Ik erger mij al decennia lang aan de onwil van veel medeburgers een klein beetje ruimte te maken voor nieuwkomers in ons land, of ze nu rijksgenoten zijn of niet. Wilt u mij daarom een gutmensch noemen? Ga uw

gang, daar kan ik zoals gezegd niet van wakker liggen. Die nieuwkomers confronteren ons met een deel van onze geschiedenis waarvoor wij nooit belangstelling hadden of waar we bewust de ogen voor sloten. We turned a blind eye. En hoe menselijk het misschien ook is om een verleden te koesteren dat ons het beste uitkomt, hoe menselijk het misschien ook is om ons onwelgevallige episoden uit onze geschiedenis weg te retoucheren, we kunnen die geschiedenis niet ongedaan maken: niet mét standbeelden, niet zónder standbeelden.

Zindelijke discussie

De publieke ruimte is er voor iedereen, voor alle Nederlanders inclusief rijksgenoten en immigranten. De bedoeling is toch echt dat iedereen zich in die publieke ruimte een beetje senang voelt. Natuurlijk kun je een standbeeld negeren of je kunt er met een grote boog omheen lopen. Maar waarom zouden we dit fenomeen alleen maar op kunnen lossen door een soort opgelegde cognitieve dissonantie? Nee, laten we die ander, die hier ook woont en leeft, nou eens serieus nemen. Men neemt aanstoot aan een enkel standbeeld, men neemt aanstoot aan zwarte piet. En daar zijn goede gronden voor. En dus moeten we het er met elkaar over hebben. Juist omdat het om de openbare ruimte gaat, die er voor ons allemaal is. En dat betekent geenszins dat elk tegengeluid, ongeacht de omvang ervan, maar gehonoreerd zou moeten worden.

Er ligt inmiddels een advies om roofkunst terug te geven aan de oorspronkelijke eigenaren. Moet ik uit zijn reactie opmaken dat Sicco daar ook geen voorstander van is? Hoe het ook zij, feit is dat het voor heel veel autochtone Nederlanders moeilijk te verdragen is wanneer nieuwkomers ook om een beetje plek in de publieke ruimte vragen. En er zijn altijd politici te vinden die zulke vuurtjes graag opstoken.

Ik houd niet van geweld, ik heb er een hekel aan. Ik ben er geen voorstander van standbeelden omver te trekken. Er moet, inderdaad, eerst een zindelijke discussie over plaats vinden. De politiek staat voorop met die gratuite kreet. Vervolgens blijft het oorverdovend stil, voor de meeste politici is zo'n discussie glad ijs die altijd het risico van stemmenverlies met zich meebrengt. Laten we die discussie vooral wél met elkaar voeren. En mijn artikel over slavernij was mijn bijdrage aan deze discussie. En ik houd staande dat het verwijderen van standbeelden die op discutabele wijze tot stand zijn gekomen, een kwestie van beschaving is. Wij moeten laten zien dat wij nieuwkomers verwelkomen en hen een gelijkwaardige plaats in onze samenleving waardig vinden, gunnen. En nogmaals, als ik om dit standpunt een gutmensch ben, dan maar een gutmensch.

Voor de zekerheid herhaal ik het nog maar een keer: met alleen maar het verwijderen van standbeelden, het verwijderen van zwarte piet en teruggave van roofkunst wordt er nog helemaal niets bereikt. Dat alles is slechts het (noodzakelijke) begin van een open en eerlijk debat. Laten we dus debatteren met elkaar, niet framen.

*Zie wikipedia Standbeeld van Jan Pieterszoon Coen
**Bevolkingsatlas van Nederland demografische ontwikkelingen van 1850 tot heden, Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut, pagina 148

De logica van geloven

Rik Min

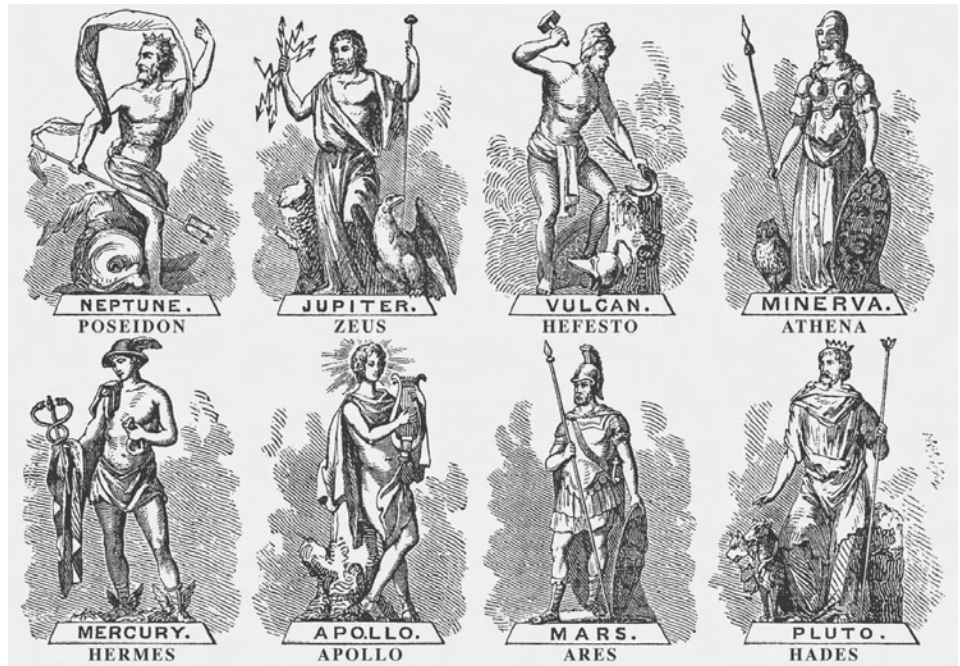
Maar we hebben er nog steeds niets van geleerd.

Door de hele geschiedenis heen hebben de mensen geprobeerd om dat wat ze niet begrepen een vorm te geven en een verklaring te zoeken. Voor donder en bliksem dachten ze in Europa aan iemand die met 'een krijgswagen over de wolken reed'. Het geluid deed hen er nu eenmaal aan denken en de persoon die dit zomaar kon werd een god genoemd. Denk aan Wodan, die als hij kwaad werd enorm te keer kon gaan. In Indonesië dachten de mensen dat na de dood van hun geliefden hun geest 'achter de bergen' of wel nog achter elk bosje of elke woudreus moest zitten. De angst voor nachtelijke geluiden en de onkunde omtrent het doodgaan maakten zo iets aannemelijk. De natuur herbergde dan bepaalde goden; net als bij de indianen. Er zit een bepaalde logica in zo iets te geloven als je fenomenen niet snapt en uit kunt leggen aan je kinderen.

De Grieken en de Romeinen hadden voor elk fenomeen wel een soort verklaring en dus ook een bepaalde 'god' die dergelijke krachten kon opwekken.

De christelijke wereld kwam ook niet veel verder. Bij het graf van een overledene vertelde men de kinderen maar dat hun overleden vader 'nog ergens' was en dat zijn ideeën en zijn werken 'voort zouden leven'. Kinderen denken dan meteen aan 'een plek' in plaats van in de gedachte. Ouders vinden dat wel makkelijk om kinderen een dergelijke uitleg te geven. Dan zijn ze even zoet. Bepaalde personen wierpen zich op om die kronkelgedachtes verder op te poetsen. Je kunt ze dan mooi inhuren om mooie zalvende verhalen te vertellen, bijvoorbeeld voor aan het doodsbed van een overledene.

Het ene volk had voorkeur voor begraven; het andere volk voor cremen of door roofdieren laten op-

eten. Het is allemaal een vorm van cultuur. Net als klompdansen of grote feesten geven. Later kwamen dit soort lieden ook om de hoek kijken bij trouwerijen en geboortes. Een soort ceremoniemeesters. Vaak gingen ze er ook nog bij filosoferen. En kreeg je prachtige rituelen. Velen vinden dat prachtig. Het geeft het leven en werken van alledag een bepaalde kleur en kleurigheid. Alle soorten culturen zijn door de eeuwen heen gekomen en gegaan. Tempels zijn ingestort en kerken zullen net als moskeeën ook instorten. Sommige blijven behouden – en worden gerestaureerd – omdat ze een kostbare uiting zijn van een vervlogen cultuur. Maar hun goden of hun god is dan al lang al weer verdwenen en in het ergste geval vervangen door een andere god. De god van het geld of de god van het funshoppen.

Levenslessen

De boeken van de Ilias en de Odyssee zijn prachtig en bevatten stichtelijke verhalen over macht, oorlog, strijd en kwetsbaarheid. We halen nog steeds wel sociologische wijsheden uit die verhalen over groepsprocessen, machtsvorming en hoe men dient te overleven. De boeken van het oude en het nieuwe testa-

ment bevatten veel nuttige verhalen. Bijvoorbeeld de tocht 'door de woestijn' naar 'het beloofde land' die 40 jaar duurde. Halverwege, na 20 jaar, begon het volk te morren en 'een gouden kalf te aanbidden' in plaats van nog even 20 jaar door te zetten tot het einddoel bereikt was. De geschiedenis zit vol met dergelijke beloftes voor een betere wereld. Maar de bevolking pikt het nu eenmaal vaak niet. Denk aan de Oost-Europese volkeren die begonnen te morren toen in 1989 de verwezenlijking van de belofte van het socialisme wat te lang uitbleef. Denk ook aan de parabel van de wijngaard. De loonarbeider die in de middag kwam werken kreeg evenveel loon als de arbeider die al in de ochtend aan de gang was geweest. Dat zijn verdelingsvraagstukken die moeilijk uit te leggen zijn en dan maar in een fantasieverhaal worden gegoten. Dan gaan de mensen daar over nadenken. Vaak in de goede richting. Denk ook aan de rol van sprookjes. Er zitten levenslessen in. Waarschuwingen om niet met vreemde mannen mee te gaan of het onrecht van heel veel 'assepoesters' op te vrolijken met 'een prins op een wit paard'. Aanschouwelijk onderwijs voor de massa.

De kleren van de keizer

Naast mythen en sages hebben ‘heilige boeken’, sprookjes en culturele gebruiken in de tijd van voor de Verlichting en voordat de wetenschap opkwam soms wel een soort nut gehad. Het heeft dus allemaal niets met goden of een god te maken, maar met verklaringen voor onbegrepen fenomenen en krachten die men nog niet kende. Nu wel! Nu denken we anders. Nu zijn we god-vrij. We kijken met belangstelling naar oude dingen, oude filosofieën, oude theorieën en oude verklaringen. We weten dat ze achterhaald zijn. Maar we hebben een bepaald soort respect voor oude gebouwen, tempels, sprookjes, boeken met rare verhalen. We weten nu: de mensen wisten in het verleden nu eenmaal niet beter. Je moet alles in zijn tijd zien. Je moet de evolutie ervan zien. Ooit weten we hoe dingen echt in elkaar zitten. Maar we hebben nog een lange weg voor de boeg.

Want de achterlijkheid is nog steeds niet weg. We worden nog steeds elke dag gehersenspoeld. We geloven de media nog steeds. Vroeger zat je een uur per week – zondags – in de kerk. En liet je jezelf volgen met pulp-gedachtes. Tegenwoordig zitten mensen uren per dag TV te kijken en Hollywoodfilms vol pulp te bekijken. De Amerikaanse way-of-life wordt er in geramd.

Ook het nieuws klopt niet meer. We worden klaargemaakt voor een consumptiemaatschappij. Voor een massa die nieuwe goden krijgt aangepreerd. Er worden ons oorlogen aangepreerd. Er worden ons bezuinigingen door de strot geduwd. Er worden ons nieuwe vijanden opgedrongen. We werken maar en werken maar. Tweeverdieners kunnen niet eens meer een gezin onderhouden; laat staan een betaalbaar huis krijgen. Men gelooft de economen. Men gelooft de politici. Men gelooft de media.

Men gelooft zelfs dat links en rechts niet meer bestaan. Er staan ook valse profeten op. Als we niet uitkijken wordt het wetenschappelijk onderwijs afgebroken en goede wetenschappers worden roependen in de woestijn. Er moet iemand komen die roept dat de keizer geen kleren meer aanheeft of een soort Jezus die de tollenaars uit de tempel verjaagt.

Het ene standbeeld is het andere niet

Maarten Gorter

Het weghalen van standbeelden is een breuk met het verleden

In de laatste twee Vrijdenkers was een discussie gaande tussen Enno Nuy en Sizzo Polders over het wel of niet verwijderen van controversiële standbeelden. Discussies over standbeelden zijn erg gepolariseerd en zorgen voor verdeeldheid in de samenleving. Het neerhalen van

Neerhalen standbeeld Saddam Hoessein veranderen van de

samenleving; dat geldt trouwens ook vaak voor de plaatsing van standbeelden.

Zo'n verandering deed zich voor toen de Amerikanen in 2003 het standbeeld van Saddam Hoessein omhaalden, nadat de soennitische minderheid in Irak, die het land volledig bestuurde door middel van de Ba'ath partij, plaats moest maken voor de sjiiitische meerderheid.

In Oekraïne werd in 2007 in de stad Lviv een standbeeld neergezet van de Oekraïense nationalist Stepan Bandera (1909-1959), die volgens Oekraïense nationalistes een held en vrijheidsstrijder is. Etnische Russen in Oekraïne zien dat anders, hij is volgens hen een fascist, een oorlogsmisdadiger en betrokken bij de holocaust. De laatste jaren komen er steeds meer standbeelden van Bandera in Oekraïne en dit door (burger)oorlog geteisterde land is er alleen maar meer verdeeld door geraakt. Ook in Oekraïne moet het plaatsen van standbeelden van Bandera als een breuk gezien worden met het (Russische) verleden. Standbeelden van Lenin en Stalin worden weggehaald en standbeelden van nationalistes komen er voor in de plaats. Nog verder in het verleden tij-

dens de Beeldenstorm (1566) werd het fundament gelegd voor een calvinistisch Nederland. Dat werd gebouwd op wat de katholieken eerst zagen als de *Res publica Christiana*, een verenigd katholiek (west-)Europa.

Met het weghalen van standbeelden is het probleem vaak niet opgelost maar het verergert nu juist de spanningen die

er zijn in de samenleving. Deze standbeelden zijn dan eigenlijk onderdeel van een groter probleem tussen groepen in de samenleving zoals: soennieten tegen sjiieten, Oekraïners tegen Russen, protestanten tegen katholieken. In het ergste geval kunnen deze spanningen eindigen in een (burger)oorlog, zoals we hebben gezien in Irak, Oekraïne en Nederland na de Beeldenstorm (tachtigjarige oorlog). Ik wil absoluut niet suggereren dat Nederland of de VS op de rand van een burgeroorlog staat door het weghalen van standbeelden. Ik vrees wel dat de extreme polarisatie door de standbeeldendiscussie in een land als de VS een voedingsbodem voor terrorisme kan zijn.

Toch moeten sommige standbeelden of monumenten weg

Ondanks mijn scepticisme inzake het weghalen van standbeelden moet ik toegeven dat sommige standbeelden weg moeten. In de Zuidelijke Staten in de VS staan duizenden standbeelden van Zuidelijke generaals en politici die vochten tijdens de Amerikaanse Burgeroorlog, dit komt voort uit wat ze in de VS noemen de “Lost Cause of the Confederacy” (Verloren Zaak van de Geconfedereerden). Deze pseudo-historische geschiedvervalsing propageert dat de Amerikaanse burgeroorlog niet over slavernij ging maar over *Statelijke Rechten* en het be-

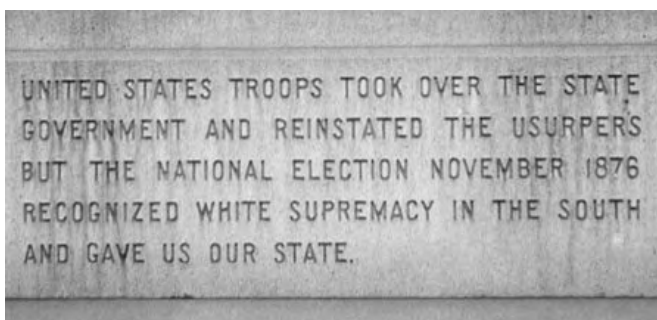

Standbeeld van Stepan Bandera in Lviv

schermen van de “Zuidelijke levensstijl”. De Noordelijke staten werden afgebeeld in deze propaganda als een agressieve en marxistische[1] op macht beluste elite die het slecht voor had met de Zuidelijke Staten. Het neerzetten van deze standbeelden moet dan ook gezien worden als een verheerlijking van de Geconfedereerde Staten en het daarmee verbonden idee van *White Supremacy* (Blanke Suprematie). Ook deze standbeelden zijn op te vatten als een breuk met het verleden, de Zuidelijke Staten stonden namelijk na de burgeroorlog onder Federale controle en moesten rassengelijkheid accepteren. Dit werd echter ingetrokken na de zeer controversiële presidentsverkiezing van 1876. Deze verkiezing verliep extreem chaotisch en zowel de Republikeinse Partij (die toen nog links was en de macht had in het Noorden) als de Democratische Partij (die toen nog rechts was en de macht had in het Zuiden) riepen zich als de winnaar van de verkiezing uit. Na maanden van chaos werd er een deal gesloten dat de Zuidelijke Staten de Republikeinse presidentskandidaat Rutherford B. Hayes (1822-1893) zouden erkennen als winnaar maar Hayes moest wel de Federale controle intrekken. Wie de werkelijke winnaar is van deze beruchte verkiezing is nooit met zekerheid vastgesteld en blijft een punt van discussie onder historici. De Standbeelden van Zuidelijke generaals kwamen als paddenstoelen uit de grond na de beruchte “deal” en de Zuidelijke Staten met hulp van de Ku Klux Klan begonnen weer met doordrukken van *White Supremacy*. Rassenscheiding werd weer ingevoerd onder de beruchte “Jim Crow Laws” en de geschiedvervalsing van de *Lost Cause* kwam tot het hoogtepunt. De Zuidelijke Staten braken met het verleden van Federale controle; zo willen anti-racisme activisten nu ook breken met de *Lost Cause*. De standbeelden van de Zuidelijke “helden” staan symbool voor een tijd in Amerika die er niet meer is, niet meer komt en ook niet meer mag terugkomen. De VS heeft gebroken met het verleden van *White Supremacy* en rassenscheiding, deze breuk kan echter niet volledig zijn zonder de ideologische en symbolische weergaven daarvan ook weg te halen: de standbeelden van Zuidelijke generaals en politici.

De intentie achter standbeeld of monument

Ik wil graag opmerken dat het er voor mij niet toe doet of een standbeeld kwetsend is – het punt waar het in de discussie tussen Enno Nuy en Sicco Polders over gaat – maar wat de *intentie* was bij het plaatsen van een standbeeld. Als de intentie bij het plaatsen van het standbeeld van Jan Pieterszoon Coen (1587-1629) was om eenheid in het land te brengen en de trots van Nederland te verbeelden hoeft dat beeld van mij niet weg. Als een standbeeld echter is neergezet om kolonialisme, racisme en/of imperialisme te verheerlijken, lijkt het mij beter als het naar een museum gaat. Ook vind ik, om aan te sluiten bij het standpunt van Sicco Polders, dat er een verschil is tussen standbeelden van Coen en van Hitler. Coen bracht Nederland veel welvaart terwijl Hitler een totalitair regime stichtte dat zijn land heeft geruïneerd. Zo'n verschil zie ik ook als het gaat om de standbeelden van bijvoorbeeld Christoffel Columbus (1451-1506) en de President van de Geconfedereerde Staten Jefferson Davis (1808-1889). Davis heeft landverraad gepleegd tegen de VS door ongrondwettelijk de leiding te geven aan de Geconfedereerde Staten om zich af te scheiden van de VS en

Monument uit 1891 dat openlijk *White Supremacy* verheerlijkt (lees inscriptie) en dat is neergezet om een extreem-rechtse staatsgreep uit 1874 te herdenken; 1876 verwijst naar de beruchte deal tussen het Noorden en het Zuiden. Het monument is in 2017 weggehaald.

Standbeeld van Jefferson Davis uit New Orleans, Louisiana 1911, weggehaald in 2017

daarmee een burgeroorlog veroorzaakt die aan 600.000 mensen het leven heeft gekost[2]. Het zou mij dan ook goed lijken als we de standbeeldendiscussie gaan voeren niet op basis van gevoel (gekwetst zijn is immers een emotie) maar kijkend naar de intentie bij het plaatsen van een standbeeld en of iemand gehandeld heeft in het landsbelang of juist een verrader is. Tot slot moet ik wel toegeven dat ook mijn visie zijn beperkingen heeft, zo is er al decennia discussie of de in het begin van mijn artikel genoemde Bandera een held is, een collaborateur of allebei. Wellicht is de discussie omtrent Bandera niet neutraal te voeren en is altijd een politieke stellingname vereist. Uiteindelijk is de discussie over hem een erfenis van de Tweede Wereldoorlog, een oorlog waarin Bandera zowel aan de verkeerde kant stond als een vrijheidsstrijder was. Dat

voor de Russen Bandera toch echt meer fout dan goed was hebben ze wel heel duidelijk gemaakt; Bandera is in 1959 door de KGB in München vermoord.

[1] Volgens de aanhangers van de *Lost Cause* mythe waren Abraham Lincoln (1809-1865) en de Federale overheid beïnvloed of zelfs in het geheim bestuurd door Karl Marx (1818-1883) en Friedrich Engels (1820-1895).

[2] In 1869 besliste het Supreme Court van de VS met 6 tegen 3 stemmen in de rechtszaak Texas v. White dat de Zuidelijke Staten in strijd handelden met de grondwet door zonder toestemming van het Congres de VS te verlaten. Hiermee is landverraad van de Zuidelijke politici en legerleiding vastgesteld.

Onzichtbaarheid en geloof

Jan-Willem Nienhuys

Ongelovigen die zeggen dat God onzichtbaar is, zouden met ongelijke maten meten, want ze geloven zelf in heel veel onzichtbaars. Dit theïstisch betoog mist een belangrijk punt. Het is pas geloof als een bewijs ontbreekt. Zo is er voor zwaartekracht veel bewijs.

Onzichtbare dingen

Volgens René van Elst (*De Vrijdenker*, oktober 2020) onderscheidt de protestantse theoloog Ignace Demaerel in zijn boek *Mag God nog God zijn?* zeven atheïstische argumenten. Eén daarvan is dat je God niet kunt zien. Als je het bestaan aanvaardt van iets dat je niet kunt zien, dan noemen we dat geloven, zegt hij. Demaerel geeft als voorbeelden zwaartekracht en liefde. Misschien denkt hij aan Hebreeën 11 vers 1: ‘Het geloof ... is het bewijs (*elegchos*) van wat we niet zien.’

Zo kan ik het ook. Van geen enkele kracht (zoals de natuurkunde kracht opvat) kun je zeggen dat je die kunt zien. Snelheid kun je trouwens ook niet zien: je ziet dat een object ergens is, en een tijdje later ergens an-

ders; snelheid is dan afstand gedeeld door tijd – exit Zeno. Hetzelfde geldt voor andere natuurkundige begrippen, zoals impuls, moment, energie, hoeveelheid draaiing en entropie. Bestaan tijd en temperatuur wel? Die kun je ook niet zien. Trouwens lucht kun je ook niet zien, evenmin als luchtdruk. Van ondoorzichtige objecten kun je de achterkant niet zien als je geen spiegel hebt. Heb je die wel, dan zie je toch alleen maar een spiegelbeeld van de achterkant, niet de achterkant zelf. Keer je het object om, of loop je erom heen, dan zie je wat eerst de achterkant was natuurlijk wel, maar de oorspronkelijke voorkant zie je dan weer niet. Dat die er nog is zou

redenerend volgens Demaerel – een kwestie van geloof zijn. Je kunt natuurlijk iemand vragen die achter dat object staat, maar dan moet je maar geloven dat die de waarheid spreekt. Overdag is er maar één ster zichtbaar (de zon) en als het bewolkt is, zelfs die niet. Dan moeten we maar geloven dat al die sterren bestaan. En als je je ogen dicht doet of als het licht uitgaat zie je ook niets – is de overtuiging dat de dingen er dan nog zijn een geloof? Op die manier moet het geloof overuren maken. Zelfs eenvoudige rekenkunde wordt zo een kwestie van geloof. Immers, door naar vier objecten te kijken die in een vierkant gerangschikt liggen, kan ik zien dat twee rijen van elk twee objecten vier objecten geeft. Dus $2 \times 2 = 4$. Maar dat $12 \times 12 = 144$, dat kan ik niet ‘zien’, dat moet ik narekenen, en dan stapsgewijs controleren dat mijn berekening klopt. Ik kan het ook natellen, dat gaat nog wel bij twaalf maal twaalf, maar hoe kan ik er dan zeker van zijn dat ik me niet vertel? En waarom zouden die rekenstappen eigenlijk correct zijn?

En dan heb ik het maar niet over de kassabon van de supermarkt. Mijn eerste reactie op de opmerking dat je de zwaartekracht niet kunt zien, was: heeft die man dan nooit iets zien vallen? Hij en onze voorouders weten allang dat als je iets wegwerpt, het een boog beschrijft. Een heel klein beetje wiskunde leert dat daaruit volgt dat de valbeweging versneld moet zijn.

Maar zo eenvoudig is het niet. Aristoteles, niet de eerste de beste, snapte niet veel van het verschijnsel zwaarte, en dacht dat dingen zwaar waren en vielen – met eenparige snelheid – omdat ze een natuurlijke neiging hadden om naar het middelpunt van het universum te gaan. Of hij snapte waarom warme lucht opstijgt, weet ik niet. Galileo Galilei (1564–1642) zocht het beter uit en die kwam erachter dat vallen een eenparig versnelde beweging was, en dat zware dingen even snel vallen als lichte dingen, even afgezien van wrijving. Als je denkt dat daarna iedereen dit ook wist, heb je het mis. Francis Bacon (1561–1626), die zichzelf ten onrechte aanpreeft als de eerste echte wetenschapper (1), dacht dat bijvoorbeeld een stuk erts driemaal zo zwaar werd als het uit een mijn naar boven werd gehaald, omdat het graag terug wilde naar waar het thuishoorde. Bacon vond trouwens ook het idee dat de aarde draait een onzinnig bedenkfel van astronomen. Ook meende hij dat een steentje dat op een kussentje ligt, minder weegt, in elk geval dat dat maar eens onderzocht moet worden.

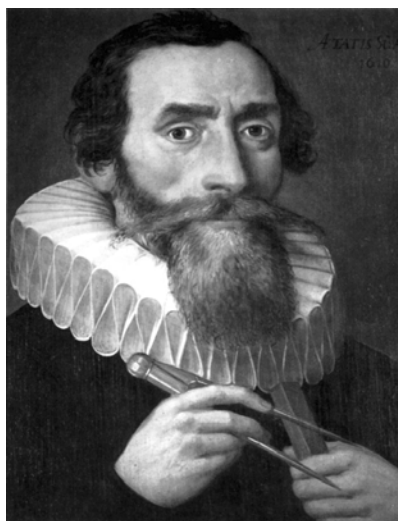
Duwende engelen?

Galilei kon die universele valbeweging niet in verband brengen met andere verschijnselen. Dat deed pas Isaac Newton (1643–1727). Op bijvoorbeeld een steen werkt een kracht, en die kracht brengt de losgelaten steen in versnelde beweging. Elke netto kracht op elk object brengt een versnelling van dat object teweeg. Elke versnelling van een massief object is het gevolg van een kracht. Is er geen kracht, dan volhardt elk object in de eenparige beweging die het heeft.

Je zou kunnen denken dat een steen die op de grond ligt een tegenvoorbeeld is: er werkt een kracht op, en toch beweegt hij niet. Maar de grond wordt een onzichtbaar klein

beetje ingedrukt en daardoor oefent de grond op de steen een kracht uit in tegengestelde richting aan de zwaartekracht. De netto kracht is nul.

Niet alleen objecten om ons heen kunnen vallen, in feite zijn de bewegingen van de planeten ook dergelijke valbewegingen. Uit de wetten van Kepler (**Johannes Kepler** (1571–1630); zijn wetten waren ontdekt door heel goed kijken, met het blote oog nog wel, en daarna eindeloos rekenen) kon Newton afleiden dat de versnellingen waaraan de planeten onderhevig zijn altijd op de zon gericht zijn en dat de grootte

omgekeerd evenredig was met het kwadraat van de afstand tot de zon.

Uit de derde wet van Kepler volgt dat de evenredigheidsfactor voor alle planeten hetzelfde was. Aangezien de afstand van de aarde tot de maan al sinds de Griekse oudheid bekend was, kon de grootte van de aardzwaartekracht ter hoogte van de maan goed geschat worden, en daaruit bleek dat ook de maan een dergelijke valbeweging rond de aarde volvoert. De maanbeweging was niet veel anders dan de beweging van een appel die uit een boom valt. Vele verschijnselen, bijvoorbeeld eb en vloed en de precessie der equinoxen konden ook goed verklaard worden, en zelfs de storing van de maanbaan door de zon leende zich voor verklarende berekening. Tegenwoordig weten we nog veel meer van de zwaartekracht, allemaal verkregen uit een combinatie van theorie en experiment. Er zijn trouwens nog ernstige lacunes, ironisch genoeg het kennelijke bestaan van echt onzichtbare massa die wel

zwaartekracht uitoefent en zo sterrenhopen bij elkaar lijkt te houden. Ook Newton kon die zwaartekracht niet plaatsen in de natuurkunde van zijn tijd, waarin krachten alleen door contact konden worden uitgeoefend. Zijn tijdgenoten, die overigens bekend waren met magnetisme, vonden zo'n kracht-op-afstand maar raar. Misschien dacht Newton wel stiekem dat de zwaartekracht het gevolg was van duwende engelen, maar dat hield hij dan wijselijk voor zich. Dat bij elke regenbui elke druppel door een engel zou worden aangestuurd, zou toch wel niemand serieus genomen hebben. Hij verschaft de wiskunde en over wat er eventueel achter zat, zei hij slechts 'Ik verzin geen hypothesen'.

Dagelijkse ervaring

In wezen is dit niet anders dan hoe ons oordeel tot stand komt dat dingen een achterkant hebben, zelfs al zien we die nooit. Onze dagelijkse ervaring verschaft ons allerlei voorstellingen van de werkelijkheid die voortdurend aan die werkelijkheid getoetst worden. Een belangrijke ervaring is dat de dingen om ons heen doorgaans stabiel zijn en niet zomaar verdwijnen als we even niet kijken. Als je een deel van een object of misschien wel het hele object even niet ziet, blijft dat bestaan. Daardoor kunnen we ook tellen: als je tweemaal dezelfde collectie telt, komt er hetzelfde uit. We verkeren in de gelukkige toestand dat duizenden of misschien wel miljoenen geleerden in navolging van Kepler en Galilei en Newton en anderen een grote hoeveelheid nauwkeurige voorstellingen hebben geproduceerd over dingen die we zelf niet direct ervaren hebben. Volgens mij moeten we daar ook de wiskunde bij rekenen. Al die technieken om stap voor stap berekeningen en redeneringen in elkaar te zetten worden uiteindelijk getoetst aan de ervaring dat die technieken werken. Ze geven elke keer dezelfde uitkomsten en op $0 = 1$ kom je nooit uit als je je aan de regels houdt. Dat al die wiskunde klopt, kun je niet bewijzen, dat is in laatste instantie ook een ervaringsfeit.

We spreken niet van geloof als het om kennis gaat die op allerlei manieren in de ervaring wortelt. Ik aarzel om over bewezen kennis te spreken, omdat ik, ouderwets als ik ben,

‘bewijs’ associeer met iets dat de fenomenale zekerheid van een wiskundig bewijs oplevert. Maar ervaring die in het laboratorium is opgedaan, en die betrouwbare producten oplevert zoals vliegtuigen en telefoons en voorgespannen beton, is net zo goed als de eigen ervaring. Er zijn natuurlijk verschillen tussen mij en een lab. Ik zou het slachtoffer kunnen zijn van allerlei illusies, al was het maar dat ik me sommige dingen niet goed herinner. Ervaringen uit het lab kunnen ook bedrog of zelfbedrog zijn als de onderzoeker oneerlijk of een sukkel of beide is. Ik ga daar niet verder op in. Evenmin wil ik het hebben over kunst en moraal en liefde en emoties, die ook allemaal in de dagelijkse ervaring wortelen.

Candide

Het geloof in goden is, kort gezegd, het geloof in onzichtbare mensen. Nou zijn er tegenwoordig heel wat onzichtbare dingen die echt bestaan, en niet alleen lucht en achterkanten van ondoorzichtige objecten, maar onnoemelijk veel dingen die te klein of te ver zijn om met het blote oog te zien, verder het inwendige van de aarde en van sterren. En wie heeft er nou de noordpool gezien? Toch bestaat die: er is een plek waar de draaiingsas van de aarde het noordelijke ijsoppervlak snijdt. Bovendien weten we van alles en nog wat over het verleden en over uitgestorven planten en dieren. Voor het bestaan van onzichtbare mensen is echter geen fatsoenlijk bewijs.

Het type onzichtbare mens dat het onderwerp is van religieus geloof ritselt van de tegenspraken. De ernstigste daarvan is wel dat in de monotheïstische variant van het godengeloof deze zogeheten ‘God’ almachtig, alwetend en algoed zou zijn, wat in het geheel niet klopt met het bestaan van heel veel ellende. Dit is bepaald geen nieuwe gedachte. Het voert te ver om hier te bespreken wie wellicht het eerst deze eeuwenoude aanval op het dictatoriaal monotheïsme bedacht heeft. De klassieke uitvlucht luidt dan: God is ondoorgankelijk, wat een plechtige manier is om te herhalen dat het godsgeloof volstrekt onlogisch is. Ook Demaerel bedient zich van dit laffe argument. Laf, want de gelovigen geven namelijk voor, dat ze van alles en nog wat weten van wat God

zoal deed, doet en wil, dat halen ze uit de Bijbel, maar zo gauw als je wijst op iets tegenstrijdigs, geven ze niet thuis met het argument van ondoorgankelijkheid.

De wiskundige **Gottfried Wilhelm Leibniz** (1646-1716) was tenminste nog zo dapper om een serieuze oplossing te bedenken: God heeft een

gecompliceerd minimumprobleem opgelost. Het totaal van al het lijden is zo gering mogelijk, en wij leven dus in de beste van alle mogelijke werelden. Voltaire heeft dat ‘Panglossisme’ met zijn *Candide* (1759) volkomen belachelijk gemaakt.

‘Geen licht aan’

Het is natuurlijk wel invoelbaar hoe men op het idee kan komen van onzichtbare mensen. Als we in het rond kijken zien we van alles en nog wat, maar niet onze eigen ogen, en al helemaal niet de hersengedeelten waar de input van onze ogen en andere zintuigen wordt samengesteld tot een totaalbeeld van een stabiele omgeving waarvan we ons bewust zijn. Terwijl u deze woorden leest, wisselen de beelden op het centrale deel van uw netvlies in hoog tempo, terwijl de subjectieve ervaring zegt dat noch het papier, noch de woorden op het papier bewegen. Heeft u wel eens stilgestaan bij wat er allemaal moet gebeuren om dit waarnemingswonder tot stand te brengen? Evenzo kunnen wij wel denken en emoties ervaren en herinneringen ophalen, maar we zijn ons er totaal niet van bewust hoe onze pakweg 100 miljard hersencellen dit gezamenlijk klaarspelen. Zo ontstaat wellicht de illusie dat onze geest iets zelfstandigs is, dat onafhankelijk van de stof functioneert. Het is dan een kleine stap naar het idee dat die onafhankelijke geest voortleeft na de dood en dan nog actief is, en

dan stapsgewijs naar het idee van een machtige geest die de hele wereld gemaakt heeft en die allerlei dingen laat gebeuren. Dat is misschien wel een fijn gevoel, dat de Baas van het heelal voortdurend ook aan jou denkt en curieus genoeg er ook nog behoefte aan heeft, ja eist, dat jij voortdurend bewonderend, dankbaar én liefdevol aan Hem denkt, alsof de onophoudelijk jubelende koren engelen – die Hij óók met een vrije wil geschapen heeft – niet al genoeg zijn. Maar het is onzin, die alsmaar erger wordt als je denkt aan alle erbij bedachte rimram. De verbijsterde katholieke kindertjes die vroeger de catechismus moesten leren, probeerden er nog chocola van te maken: ‘Wij kunnen God niet zien want Hij heeft geen licht aan.’ (2) Heel verstandige kindertjes, als je erover nadenkt. Hoe mensen zo enthousiast kunnen geloven en blijven geloven in iets dat indruist tegen ons begrip van hoe de wereld in elkaar zit (namelijk dat mensen nu eenmaal niet onzichtbaar zijn en dat doden niet leven) en waar bovendien geen enkel bewijs voor is, kortom in religie, dat is een probleem apart. Het is echter onjuist om dit geloof te rechtvaardigen met een kinderachtige jij-bak als ‘jullie geloven ook in onzichtbare dingen zoals zwaartekracht’. Wat wij mensen weten van wiskunde en natuurwetenschap, en ook van kunst en moraal en emoties, wortelt uiteindelijk in vaak zeer alledaagse en dagelijkse ervaringen en is daarom geen geloof, en al helemaal geen religieus geloof.

Noten

1. Ik overdrijf niet. Bacon schrijft in het voorwoord van zijn *Novum Organum* (1620) dat ‘eerdere onderzoekers ... grote schade hebben toegebracht aan de wetenschap. Ze hebben met succes aangezet tot geloof, en hebben zo heel effectief het onderzoek uitgeblust en gestopt, en ze hebben meer schade gedaan door de inspanning van anderen teniet te doen dan het goede dat ze zelf hebben gedaan.’ Hij had het over honderden voorgangers en tijdgenoten, zoals Copernicus, Kepler, Galilei en Gilbert (een nijvere onderzoeker van elektrische en magnetische verschijnselen, wiens werk zonder bronvermelding werd gejat door Bacon).

2. Vergelijk vraag 8 in Johannes Kardinaal de Jong, *Catechismus of christelijke leer*, Van Rossum, Utrecht, 1948. <https://archive.org/details/KatechismusUtrecht1948/mode/2up>

De eerste internetheilige

Sicco Polders

De katholieke kerk richt haar propaganda nu op jongeren die graag achter een beeldscherm zitten. In een drang naar het winnen van jonge zieltjes heeft ze besloten de al in 2006 overleden Italiaanse puber Carlo Acutis zalig te verklaren.

Deze diepgelovige jongen was vijftien toen hij stierf aan leukemie. Carlo ontwierp websites waarop hij weinig anders deed dan kond doen van zijn geloof en onder meer wonderen catalogiseerde. Hij bezocht elke dag de mis en leed een onberispelijk leven volgens de kerkelijke maatstaven. Zeven jaar na zijn overlijden heeft hij ook zelf een wonder verricht, en voldeed daarmee aan de eisen voor een zaligverklaring. Nog één en hij kan heilig verklaard worden.

Het wonder geschiedde aldus: een Braziliaans kind genas van een dodelijke alvleesklierziekte, nadat hij met zijn familie tot Carlo had gebeden. Met recht een wonder, want medisch onverklaarbaar en hoogst onwaarschijnlijk.

In Rome zetelt De Medische Raad van de Congregatie voor Heiligenzaken. Zij noemt een wonder een uitzonderlijke gebeurtenis die de wetten van de natuur overschrijdt, en die tevens een boodschap van God aan de mens is. Wat de boodschap van dit wonder is, vraag ik me af. De zieke Braziliaanse jongen bad tijdens de dienst tot Carlo, opdat hij niet meer zou hoeven over te geven. Al vrijwel onmiddellijk werd zijn gebed verhoord en na weer normaal voedsel tot zich te kunnen nemen, genas de jongen. Erg fijn voor hem, maar God had ondertussen wel de vijftienjarige Carlo laten lijden en vroegtijdig laten sterven, en met hem miljoenen andere kinderen. Ook vraag ik me af hoe betrouwbaar de getuigenissen zijn. Paus Urbanus II verklaarde eeuwen geleden al dat er getuigen moeten zijn die met hun eigen ogen het wonder hebben aanschouwd. Maar volgens de Schotse filosoof David Hume (1711-1776) is een getuigenis ter bevestiging van een wonder alleen voldoende als het bedrog van de getuigen nog wonderbaarlijker is dan de gebeurtenis zelf. En de kans is aanzienlijk groot dat er door getuigen bedrog wordt gepleegd of dat ze zijn bedrogen. Sinds Paus Pius XII moet een wonder dan ook worden getoetst door een medische commissie. Ongeveer zestig artsen met uiteenlopende expertise zijn voor vijf jaar lid van de Congregatie voor Heiligenzaken en beoordelen, naast bijvoorbeeld hun werk in een ziekenhuis, de aan hen voorlegde wonderen. Van elke raadselachtige genezing stelt een aantal specialisten vast of de genezing medisch onverklaarbaar is.

Na hun oordeel dat er sprake is van een onverklaarbare, volledige en permanente genezing, is het nog niet gedaan. Dan komt er een stel theologen dat bepaalt of er

een oorzakelijk verband is tussen het gebed van de zieke gericht aan de heilige in spe, ditmaal Carlo, en de miraculeuze genezing. Hoe dat verband valt te leggen, is al een wonder op zich. Hoe te bewijzen dat het gebed daadwerkelijk de oorzaak was van de vermeende genezing? Dat is nog aannemelijk te maken in het geval van nabijheid. Mijn vinger die gaat bloeden nadat ik erin een naald in heb gestoken, is van een heel andere bewijsorde dan een gebed richten tot een dode, vijftienjarige jongen aan de andere kant van de wereld en vervolgens niet meer overgeven.

Wederom Hume, die het als atheïst niet zo had op religieuze wonderen, toonde het probleem van vermeende causaliteit al aan. Dat zaken na elkaar gebeuren, betekent niet dat er een oorzakelijk verband hoeft te zijn. Zelfs bij gebeurtenissen die altijd na elkaar plaatsvinden mogen we niet per se een causale relatie veronderstellen. Na de dag komt altijd de nacht en vice versa, maar zij veroorzaken elkaar niet. En ik vraag me af: indien voortschrijdend wetenschappelijk inzicht de genezing later wel kan verklaren, wordt de heiligverklaring dan ingetrokken?

Maar goed, al deze bedenkingen daargelaten, nadat een groep bisschoppen en kardinalen nog hun wijze licht heeft laten schijnen op het wonder, is het uiteindelijk de paus die beslist of er weer een heilige kan worden toegevoegd aan de duizenden die er al zijn. Het gaat de laatste tijd namelijk hard met het aantal heiligen. Voorheen werd een heilige geacht vier wonderen te hebben verricht, nu kan hij, of heel soms zij, volstaan met twee. Het zal niet lang meer duren of Carlo Acutis wordt de eerste beschermheilige van het Internet.

Over Ruttens *Contra Kant*, raakt het kant of wal?

René van Elst

Het is moeilijk om een boek van Emanuel Rutten onbevangen te bespreken. Rutten heeft ons in zijn proefschrift^[1] getracht te overtuigen met een nieuw argument voor het bestaan van God en hij heeft oude argumenten en beweerde bewijzen voor dat bestaan opgepoetst voor het boek *En dus bestaat God* (samen met Jeroen de Ridder; door mij besproken in De Vrijdenker 2015-08). En hij heeft in veel andere teksten, lezingen en debatten het theïs-

me verdedigd. Het is dus met enige aarzeling dat ik, als ongelovige, zijn nieuwste werk, *Contra Kant*^[2], heb opgepakt. Daarin neemt hij het op tegen één van de invloedrijkste filosofen ooit. Aarzeling ook, omdat ik nu zelf weer de neiging voel om het op te nemen tegen Rutten, terwijl ik weet dat ik, als het om filosofie en logica gaat, niet aan hem kan tippen. Bovendien kan ik mij niet als Kant-kenner voordoen. Toch verwacht ik iets te kunnen zeggen over Ruttens motieven en benadering.

Dit boek is alleen geschikt voor de geschoolde liefhebber; ik hoop dat uit het volgende duidelijk wordt waarvan men dan liefhebber moet zijn. Daarom bevat dit stuk méér in-

formatie dan een eenvoudige boekbespreking.^[3]

Empirisme versus geloof

Emanuel Rutten (1973) is een Nederlandse wiskundige en filosoof aan de Vrije Universiteit te Amsterdam. Hij studeerde cum laude af in zowel de wiskunde als de filosofie en promoveerde in de systematische wijsbegeerte (o.a. bij de ons welbekende Herman Philipse). Een van zijn aandachtsgebieden is de retorica.

In zijn nieuwe boek *Contra Kant* behandelt Rutten de scheiding die in de filosofie en daarbuiten gemaakt wordt tussen geloven en weten. Die scheiding is volgens hem te radicaal en dat wijt hij aan het werk van de Duitse filosoof **Immanuel Kant** (1724-1804). Het radicale van die scheiding is, aldus Rutten, dat geen enkele geloofsclaim als kennis wordt beschouwd. Kant onderbouwde het empirisme – dat ons leert dat kennis voortkomt uit de zintuiglijke ervaring – met zijn kennisleer. "Elke vorm van traditionele speculatieve metafysica^[4] of rationele theologie wordt door hem [Kant] (...) volstrekt afgewezen." Rutten stelt het zo voor dat het gro-

tendeels de schuld is van Kant – hij noemt ook Nietzsche nog – dat het geloof in de 20e eeuw steeds meer als onredelijk en zelfs belachelijk werd beschouwd. (Dit zijn Ruttens woorden.) Maar de toename van het ongeloof had en heeft een eigen dynamiek, die gedreven werd door de toename van wetenschappelijke kennis, opleidingsniveau, welvaart en communicatiemogelijkheden. Meer en meer groeiden en groeien mensen zonder geloof op. En wie bewust niet gelooft, maakt vanzelf een scheiding tussen weten en geloven, ook al heeft hij van Kant of Nietzsche nog nooit gehoord. Filosofen hebben te veel de neiging om aan de filosofie een grote invloed op

de samenleving en de geschiedenis toe te schrijven. Maar we moeten niet afdwalen...

De grenzen van het kennen

Volgens Kant kan kennis uitsluitend op zintuiglijke ervaring berusten en zijn uitspraken over wat die ervaring overstijgt, over het transcendente, onmogelijk. Ruttens doelstelling in dit boek is om die kennisleer "opnieuw [te] doordenken en vervolgens een alternatieve kennisleer [te] ontwikkelen volgens welke wij als mensen in tegenstelling tot Kants epistemologie^[5] wel degelijk kennis kunnen verwerven van het bovenzinnelijke." (p. 9) De lat ligt dus hoog, ook voor de (geschoolde) lezer. Ik veronderstel dat het Rutten er vooral om te doen is het geloof in de god van het christendom als vorm van kennis erkend te krijgen.

Essentieel in Ruttens alternatieve kennisleer is het onderscheid tussen de door ons waargenomen en gedachte werkelijkheid enerzijds, d.i. de *wereld voor ons*, en de *wereld op zich*, los van het menselijk perspectief. (p. 9) Dat wijkt af van het onderscheid dat Kant maakte; die stelde in zijn *Kritik der reinen Vernunft* grenzen aan het toepassingsbereik van ons kenvermogen. Al onze kennis vangt aan met de zintuiglijke ervaring, maar de *objecten* – dus niet de wereld – op zich, die de ervaringen veroorzaken, zijn, ook al bestaan ze, voor ons onkenbaar; wij kunnen alleen de *fenomenale wereld* van de uit de ervaringen voortkomende mentale voorstellingen doorgronden. In ons kenvermogen speelt ons verstand, met een aantal 'verstandscategorieën', zoals causaliteit en tijd, een belangrijke rol. Onze kennis is een samenstelling van onze zintuiglijke ervaringen en van wat ons kenvermogen inbrengt. Alleen het zintuiglijk ervaren kan object van kennis zijn.

Naast het kenvermogen onderscheidt Kant het redevermogen, dat regulatieve ideeën bevat, namelijk 'ziel', 'kosmos' en 'god'. Omdat dat geen objecten zijn die zintuiglijk er-

varen kunnen worden, kunnen wij er geen kennis van verwerven en het bestaan van god niet bewijzen en kan het denken erover alleen tot inconsistenties leiden. U begrijpt dat ik hier slechts heel kort samenvat wat Rutten er over vertelt; het valt op dat hij god hier niet met een hoofdletter schrijft.

Bezwaren tegen Kant

Rutten behandelt drie door Kant gegeven argumenten voor de beperking van het toepassingsbereik van het kenvermogen; telkens komt hij met volgens hem onoverkomelijke bezwaren daartegen; een te omvangrijke en moeilijke materie om hier samen te vatten. Zijn conclusie is dat Kant niet heeft aangetoond dat denken, waarbij de zintuiglijke ervaring wordt getranscendeerd, tot onontkoombare inconsistenties leidt. (p. 26)

Rutten houdt zich niet in; hij heeft Kant al op verschillende manieren, die ik hierboven niet heb vermeld, in een ongunstig licht gezet, maar hier komt dan het dieptepunt: Kants kennisleer is volgens hem één omvangrijke onbewezen uitdrukking van een ongefundeerd vooroordeel en een illegitieme overschrijding van de door de kennisleer zelf ingestelde ervaringsgrens aan ons kenvermogen. (p. 33). Hierop moet ik wel reageren met de voorlopige inschatting, die aan het eind wordt bevestigd, dat dit boek van Rutten zelf een goed voorbeeld is van een uitdrukking van een ongefundeerd vooroordeel.

Ik pik een passage uit de behandeling van de argumenten (p. 32-33), waar Rutten er zelf een potje van maakt: het gaat daar over Kants bewijs dat oorzaken – en dus ook de eerste oorzaak van alles – noodzakelijkerwijs in de tijd bestaan, m.a.w. dat er geen oorzaak was voordat er tijd was. Dat was geen sterk bewijs, maar Rutten geeft als 'bewijs' dat causaliteit wel buiten de tijd kan staan het voorbeeld: *"de postulaten van de vlakke meetkunde zijn de oorzaak voor de juistheid van de stelling dat de som van de hoeken van een vlakke driehoek gelijk is aan twee rechte hoeken."* Het lijkt mij duidelijk dat het woord 'oorzaak' hier iets heel anders betekent dan in de natuurkunde of het normale spraakgebruik. Rutten komt volgens mij met zulke spelle-

tjes, omdat hij er van uitgaat dat de eerste oorzaak, God dus, buiten tijd en ruimte bestond en bestaat. Het roept enig wantrouwen bij mij op met betrekking tot de passages die ik niet zo makkelijk kan doorgronden.

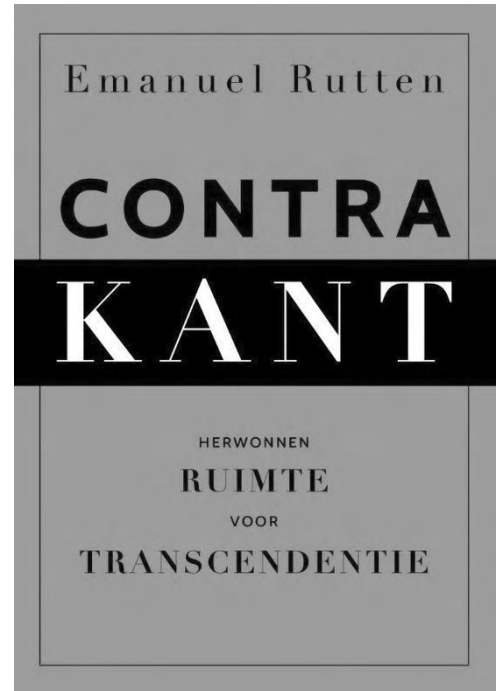
Een andere passage: Rutten schrijft (p. 27) dat Kant, net als Hume, van het beginsel uitgaat dat iets wat voor ons voorstelbaar is, ook mogelijk is. Rutten spreekt dat niet tegen, en maakt er gebruik van om een stelling van Kant zelf te weerleggen. Dat Rutten het niet tegensprekt is vreemd, omdat een kind snapt dat je dingen kunt verzinnen die niet mogelijk zijn. Ik zie een verband met het feit dat hij in zijn theïstische argumentaties nogal eens spreekt over 'mogelijke werelden'.

Het bovenzintuiglijke

"Er is eenvoudigweg geen dwingende reden om ons denken louter op het zintuiglijk waarneembare te richten," aldus Rutten. Zijn alternatieve kennisleer moet kennis van het bovenzintuiglijke toelaten en daarbij *"klassiek dogmatisme, scepticisme en positivisme vermijden,"* vindt hij. (p. 37) Hij stelt dat wij niet kunnen achterhalen hoe de wereld in zichzelf is; wij kunnen slechts *"zoeken naar rechtvaardigingen voor oordelen uitgesproken vanuit ons inherent beperkte menselijke perspectief op de wereld."* De epistemologie dient zich niet langer bezig te houden met najagen van kennis hoe de wereld op zichzelf is, omdat die onbereikbaar is. Die laatste zin noem ik raadselachtig; lopen er epistemologen rond die kennis najagen hoe de wereld op (of in) zichzelf is? Die zijn dan toch kennelijk niet overtuigd door Kant!

Wij zijn volgens Rutten uitsluitend in staat om kennisclaims te rechtvaardigen over de 'wereld voor ons', ons perspectief op de wereld. Maar we moeten waken voor een eenzijdige fetisjistische bevoordeling van de zintuiglijkheid boven het denken, zegt hij. (p. 41) Het staat ons vrij gebruik te maken van ons denkvermogen, zolang dat vermogen niet onbetrouwbaar blijkt. Rutten laat er geen misverstand over bestaan: *"Ons denken kan tot inzichten in de wereld voor ons leiden zonder dat hierbij sprake hoeft te zijn van enige fundering in empiri-*

sche waarneming." Wat moeten wij als vrijdenkers hierbij denken? Het hangt er natuurlijk van af om wat voor inzichten het gaat en wat je allemaal als wereld beschouwt. In de sfeer van de wiskunde is nieuwe kennis te verkrijgen enkel door te

denken. Maar daar gaat het Rutten niet om.

Hij spreekt van oordelen over de 'wereld voor ons' die we wel moeten accepteren. Zo'n oordeel noemt hij 'beslissend gerechtvaardigd', omdat het logisch consistent is en we ons niet kunnen voorstellen dat het tegengestelde het geval is. Bijvoorbeeld omdat dat een rechtstreeks voortvloeit uit onze natuurlijke constitutie, of omdat het intuïtief zelf-evident is.

Een *niet*-beslissend gerechtvaardigd oordeel over de 'wereld voor ons' is een uitspraak over een waarneming, die ook feitelijk onjuist zou kunnen zijn.

De wereld voor ons

Rutten's 'wereld voor ons' is niet hetzelfde als Kants fenomenale wereld (de wereld van het ervaren). Kant plaatst de onkenbare dingen-op-zich buiten de fenomenale wereld. Dat er objecten bestaan die onze waarnemingen veroorzaken is echter volgens Rutten een inzicht in de structuur van de 'wereld voor ons'; daarmee behoren ze ook tot die 'wereld voor ons'. Omdat denken en waarnemen gelijkwaardig zijn, zijn de objecten niet onkenbaar; we krijgen

ze vanuit ons denkvermogen in het vizier. We zijn beslissend gerechtvaardigd om te geloven dat er objecten buiten onze geest bestaan die onze ervaringen veroorzaken. De 'wereld voor ons' is de door onze waarneming *en* ons denken omvatte wereld.

Rutten benadrukt de gelijkwaardigheid van de cognitieve vermogens *denken en zintuiglijke ervaring*. Ook als hij Kants onderscheid afdoende heeft ontkracht – ik kan het eerlijk gezegd niet goed genoeg beoordelen – dan volgt daar niet uit dat deze cognitieve vermogens gelijkwaardig zijn. Ik zie Ruttens bewering als een onderdeel van zijn tactiek om ons te verkopen dat geloven een vorm van kennis is.

Transcendentie wordt door Rutten omschreven als overgang van het zintuiglijke naar het bovenzintuiglijke, en het bovenzintuiglijke als datgene "*wat zich achter al onze zintuiglijke ervaringen bevindt.*" (p. 51) Boven of achter, veel helderder wordt het zo niet, maar later volgen er voorbeelden. Ruttens 'wereld voor ons' omvat ook het bovenzintuiglijke en dat is dus voor ons kenvermogen toegankelijk, zegt hij, ons denken hoeft zich niet aan Kants empirische ervaringsgrens te houden. Ons denkvermogen is een geheel eigenstandige bron van inzicht over de aard van de 'wereld voor ons'. Wij kunnen daarmee bepaalde oordelen over het bovenzintuiglijke rechtvaardigen. We zijn nu (Rutten bedoelt: nu ik Kant heb weerlegd) gerechtigd om onze vermogens op ieder immanent en transcendent terrein in te zetten. Epistemologisch rechtvaardigen van oordelen over het transcendent doet ieder mens echter alleen voor zichzelf. Te rechtvaardigen oordelen betreffen oordelen over de wereld zoals die door ieder mens wordt begrepen; ieder mens kan daarmee alleen maar instemmen.

Oordelen

Emanuel Rutten gaat er vervolgens toe over een vijftal oordelen over het bovenzintuiglijke te rechtvaardigen.

1. De tijd had een begin.
2. Elk voorwerp bestaat uit eenvoudige delen.
3. Er bestaat causaliteit veroorzaakt door vrije wil.

4. Elke verandering heeft een oorzaak.

5. Er bestaan buiten het materiële en het mentale geen platoonse objecten.

Mooie onderwerpen voor discussie, maar dit zijn niet de onderwerpen waarover Kant geen oordeel mogelijk achtte, namelijk de ziel, de kosmos en God. Ze hebben ook geen betrekking op bovennatuurlijke zaken (wat je zou denken als het gaat over transcendentie) maar op

hypothese-achtige uitspraken over dingen die gedacht kunnen worden. Hoe dan ook, Rutten rechtvaardigt ze – vindt hij zelf – alle vijf. Daarbij doet hij herhaaldelijk een beroep op wat – volgens hem – voor ons mensen onvoorstelbaar is, zoals oneindigheid van de tijd als tegengestelde van oordeel no. 1. Hij benadrukt dat zulke oordelen alleen gerechtvaardigd zijn als oordeel over hoe de wereld ons in ons denken en ervaren toeschijnt. Het lijkt er op alsof hij ruimte openlaat voor bijvoorbeeld de mogelijkheid dat de tijd in de onkenbare wereld wel oneindig is.

Belangrijk is het vijfde oordeel, omdat Rutten daarin uitgaat van een gescheiden bestaan van materie en geest. Bewustzijn kan niet herleid of

gereduceerd worden tot materie, dat is voor ons totaal ondenkbaar, verklaart hij met grote stelligheid. Met "wij zijn ons brein" moet je bij hem niet aankomen. Het idee dat de geest iets op zichzelf staands is, is belangrijk, omdat dat een voorwaarde is voor het kunnen geloven in God als een geestelijk wezen. De vraag rijst in dit verband of Rutten God ziet als iets in de 'wereld voor ons' of als iets in de onkenbare wereld.

Eén wereld / Wat is kennis?

De alternatieve kennisleer gaat uit van één daadwerkelijk bestaande wereld, die echter vanuit twee verschillende invalshoeken kan worden beschouwd, verduidelijkt Rutten (p. 66). Niet twee invalshoeken op afzonderlijke objecten, maar op de hele wereld. Wij kunnen echter onmogelijk iets weten over hoe de wereld – beschouwd op zichzelf – is; wij weten niet eens of die uit objecten bestaat.

Dit roept bij mij de vraag op wat de invalshoek op een wereld waarover wij niets kunnen weten, überhaupt inhoudt. Als we er niets over kunnen weten, kunnen we er ook geen perspectief op hebben. En hoe weten we van het bestaan ervan als we er niets over kunnen weten? Hoe weten we dat onze ervaringen terug te voeren zijn op die onkenbare wereld? En wat schiet de mensheid op met de conclusie dat we hermetisch opgesloten zitten in de 'wereld voor ons' (p. 69). In de geest van Ruttens betoog mag ik me trouwens afvragen of dit voorstelbaar dan wel onvoorstelbaar is.

In een kennisleer kan men moeilijk zonder een omschrijving van het begrip 'kennis'. Volgens Rutten is van kennis alleen sprake als een oordeel beslissend gerechtvaardigd is als uitspraak over de 'wereld voor ons'. Dus een oordeel is kennis als we ons niet kunnen voorstellen dat het tegengestelde het geval is in de 'wereld voor ons'. Rutten stelt vast dat het begrip kennis zo beschouwd niets toevoegt aan de notie van rechtvaardiging, zodat zijn epistemologie eigenlijk geen kennisleer genoemd zou mogen worden. Even goed gaat hij daarmee door.

Aan de traditionele opvatting van kennis kleven volgens Rutten drie onoplosbare problemen. Hij wijdt een hoofdstuk aan het aantoo-

nen dat zijn kennisleer die problemen vermijdt; in details gaan zou hier te ver voeren. Dat het inderdaad zo blijkt (of lijkt) te zijn, ligt vooral aan het feit dat in zijn kennisleer iets veel 'makkelijker' als echte kennis kan worden beschouwd. We hebben in het hoofdstukje "Oordelen" al vijf voorbeelden gezien; hier komen die opnieuw aan bod, aangevuld met vijftien andere.

The best thing since sliced bread

Rutten doet vervolgens met complexe logica-scenario's moeite om aan te tonen dat zijn kennisleer tegen allerlei sceptische kritiek bestand is. Zelfverzekerd zegt hij dan: "Mijn kennisleer is dus robuust. Zij slaat harde sceptische aanvallen moeiteloos af. (...) [Zij is] het enige echt adequate antwoord op het failliet van de traditionele kennisleer. Zij dient dan ook haar opvolger te zijn." (p. 87) Zoals ook eerdere delen van dit boek (met name de weerlegging van Kants argumenten) zou dit gedeelte meer aandacht vergen dan eraan gegeven kan worden voor en in deze boekbespreking. Het komt er op neer dat we ons ergens geen voorstelling van kunnen ma-

ken of dat we ons van het tegendeel geen voorstelling kunnen maken en daar berust dan onze kennis op. Het is en blijft in mijn ogen gewoon een ruimere opvatting van het begrip kennis, met het steeds herhaalde voorbehoud dat die kennis alleen betrekking heeft op de 'wereld voor ons'. Ik vraag me af wat de zin van dat voorbehoud nog is, als de kennis à la Rutten de enig mogelijke kennis is.

Tot slot laat Rutten zien hoe zijn kennisleer fundamenteel afwijkt van drie bestaande min of meer vergelijkbare epistemologische posities. Daaruit citeer ik dat "*uit de alternatieve epistemologie volgt dat wij als mens beslissend gerechtvaardigd zijn om bepaalde morele oftewel ethische beginselen te geloven. (...) Let wel, ook dit soort morele claims zijn uitsluitend gerechtvaardigd als claims over de wereld voor ons. (...) Er bestaat voor de mens dus een objectieve moraal gefundeerd in onze inherente menselijke constitutie.*" (p. 90) Voor mijn gedachten contra de objectiviteit van moraal verwijst ik naar mijn artikel in De Vrijdenker 2019-02, p. 3.

Mijn verwachting dat Rutten aandacht zou besteden aan het veronderstelde bestaan van God, wordt maar in heel geringe mate bewaard; hij schrijft op de laatste twee pagina's: "*Zo zal een werkelijk redelijk argument voor het bestaan van God een argument kunnen zijn binnen de wereld voor ons oftewel vanuit het perspectief van de wereld zoals wij haar denken en ervaren. (...) Zo wordt in onze tijd opnieuw ruimte gemaakt voor kennisclaims over de grond en oorsprong van de werkelijkheid. Het is precies deze door mij sinds lange tijd gezochte en hier herwonnen ruimte die het, contra Kants kennisleer, weer mogelijk maakt om redelijke argumenten te ontwikkelen voor het bestaan van God.*"

Ik beschouw mijn oordeel als gerechtvaardigd, dat het Rutten daar uiteindelijk om te doen was. Jam-

mer dat zo iemand zijn formidabele ken- en redevermogen niet voor iets beters inzet. Hij wil gewoon meer geloof en minder ongeloof, anders gaat onze christelijke cultuur naar de ratsmodee. Hij argumenteert dat argumenten voor het bestaan van God beslissend gerechtvaardigd kunnen worden. Kunnen wij nu heel originele nieuwe godsargumenten en -bewijzen verwachten? (Niet dat daar behoefte aan is overigens.) Het maakt daarvoor volgens mij geen verschil of je je geloof als kennis beschouwt of niet en of je zegt dat het in de 'wereld voor ons' is of daarover zwijgt. Ik blijf intussen bij mijn oordeel dat het bestaan van objecten wel beargumenteerd, maar niet bewezen kan worden met woorden, laat staan met woordenspelletjes.

[1] A Critical Assessment of Contemporary Cosmological Arguments: Towards a Renewed Case for Theism. Rutten, G. J. E., 2012, Amsterdam. 203 p. <https://research.vu.nl/ws/portalfiles/portal/42100590/complete+dissertation.pdf>

[2] Emanuel Rutten, Contra Kant. Herwonnen ruimte voor transcendentie. KokBoekencentrum Uitgevers • Utrecht, 2020. Deze uitgave is een bewerking van Emanuel Rutten van de in 2009 aan de Vrije Universiteit in Amsterdam door hem geschreven tekst *Het kenbare noumenale: transcendentie binnen de wereld-voor-ons*.

ISBN 978 90 435 3 359 1 - ISBN e-book 978 90 435 3360 7 - NUR 738

[3] Omdat ik het boek als e-book heb, komen de paginanummers die ik noem niet overeen met de nummering in het gedrukte boek; ik noem ze toch, om zelf de passages terug te kunnen vinden.

[4] Metafysica: het onderzoek naar entiteiten en toestanden die over de de menselijke ervaring heengaan (transcenderen), bijvoorbeeld het bestaan van God, de onsterfelijkheid van de ziel en de vrijheid van de wil.

[5] Epistemologie: tak van de filosofie die de aard, oorsprong, voorwaarden voor en reikwijdte van kennis en het weten onderzoekt.

Een reactie op Zeven 'atheïstische argumenten'

Frans Couwenbergh

Ik wil graag reageren op René van Elsts *Zeven 'atheïstische argumenten'* en wel naar aanleiding van zijn opmerking bij zijn bespreking van het tweede argument: "We zijn het er trouwens toch wel over eens dat het niet bestaan van God niet bewezen kan worden ... "

Daarover denk ik het mijne. Bewijzen hoort thuis in de wis- en natuurkunde, niet in de menswetenschappen. Daar spreken we liever over aannemelijk maken, met altijd de slag om de arm dat we iets voor waar aannemen tot zich een aannemelijker aanname voordoet. Op de vraag "Bestaat God?" kan ik antwoorden: natuurlijk bestaat God! We hebben Hem nota bene zelf geconcipieerd! Voor mensen bestaan de dingen als en in zoverre ze er een naam voor hebben. Maar je moet het natuurlijk niet gaan omdraaien: alsof een concept óns geschapen zou hebben.

Op het einde van het tweede argument: "Dat de wetenschap op een dag alle antwoorden zal geven is gewoon een dom idee, dat hier als een stukje atheïstisch credo wordt opgevoerd."

Ook hierover denk ik het mijne. Ik heb mezelf de titel *humanosoof* aangemeten, nadat mij duidelijk was geworden dat de academische filosofie vanaf de jaren 70 postmodern begon te worden: twijfel aan elke waarheidspretentie, zelfs aan die der wetenschappen; met bovendien een fobie voor elke vorm van 'Groot Verhaal'.

Net toen de kerken, die altijd hadden mogen uitmaken hoe 'de mens' van nature is (het was hun machtspositie), hun gezag begonnen

te verliezen en hun patriarchale versie van het Grote Verhaal ongelofwaardig werd -- terwijl de mensen vanaf hun vroegste tijden hun leven altijd beleefd hebben met dansen en zingen van het Scheppingsverhaal van hun wereld door 'De Grote Voorouder'. Die zit erfelijk in hun

Net toen vanaf de jaren 70 de genoemde wetenschappen aan hun grote opbloei begonnen en hun kennis op de markt begonnen te brengen in door wetenschapsschrijvers hapklaar gemaakte brokken. Daar bleven de filosofen met de rug naar toe zitten. Het postmodernisme

aanleg dus ze kunnen niet goed leven en samenleven zónder een 'Groot Verhaal'. En het is juist filosofenwerk om daar een op menswetenschappen gebaseerd alternatief voor in de plaats te doen komen. In de vorm van een nimmer eindigend project over ontstaan en wezen van het mens-zijn, gebaseerd op antropologie, archeologie, paleoantropologie en ethologie met al hun relevante vertakkingen; nimmer eindigend omdat die wetenschappen maar door blijven wroeten in het nog ongewetene; maar het Grote Verhaal komt daardoor wel steeds steviger te staan en wordt steeds aannemelijker.

werd de VLOEK voor de mensheid. Als humanosoof ben ik wél meteen met de opbloeiende relevante wetenschappen aan het bouwen gegaan, maar ik ben jammer genoeg niet zo'n groot licht. IJverig ploeteren en af en toe wat posten op www.humanosofie.nl, verder kom ik in mijn eentje niet.

Kortom, de wetenschap kan wel degelijk antwoorden geven op alle 'grote vragen' waar alle mensen op verstilde momenten mee zitten. Als de filosofen nu eindelijk eens gaan doen waartoe hun aartsvader Kant hen aan het einde zijner dagen toe opriep.

Beelden niet delgen, maar omvormen

Anton van Hooff

De discussie over pijnlijke standbeelden heeft ook ons lijfblad bereikt: Enno Nuy, eertijds hoofdredacteur, en Sicco Polders, het tegenwoordige hoofd van de redactie, kruisen hun degens erover. Mijn standpunt wordt bepaald door de zorg dat het historisch besef wordt ondermijnd door schandelijk verleden uit te wissen. Zo'n *damnatio memoriae*, delging der herinnering, werd in Rome toegepast op slechte keizers zoals Nero, Domitianus en Commodus. De bekendste buste van deze laatste – bekend uit de film *Gladiator* – is alleen bewaard gebleven doordat iemand die indertijd in zijn kelder heeft verborgen, zoals nazi's hun Hitlerkoppen in het geniep koesteren.

Aanvechtbare beelden doen denken

Beelden van Coen of Van Heutsz roepen bij mij alleen verbazing op: hoe was het mogelijk dat een vorige generatie deze lieden zo kolossaal vereeuwigde? Zich verwonderen, *thaumazein*, was volgens Aristoteles het begin van het verlangen naar kennis, *philosophia* – het Nederlands heeft hiervoor het eigen prachtige woord wijsbegeerte. Juist een benkenkelijk standbeeld zet aan tot denken en het is dat denken dat leidt tot historische bewustwording. Verwijdering van een monument brengt alleen letterlijk en figuurlijk leegte, in de ruimte en in de hoofden. Histo-

haar naziverleden – bij de zogeheten *Vergangenheitsbewältigung* – is in Rommels geboorteplaats Heidenheim een monument voor de generaalveldmaarschalk opgericht. In de loop der jaren is de weerzin tegen dit eerbetoon gegroeid; Erwin Rommel was immers niet alleen maar de ridderslike woestijnvos van de Noord-Afrikaanse oorlog, maar ook de generaal die Hitlers aanval op het westen van mei 1940 mede ontwierp en ener-

giek uitvoerde. Even dynamisch leidde Hitlers lievelingsgeneraal vanaf november 1943 de perfectionering van de Atlantikwall. Zelfs als militair nam hij nooit afstand van Hitler. Hij lijkt wel weet te hebben gehad van de samenzwering tegen Hitler door Von Stauffenberg en de zijnen, maar hij wachtte af wat ervan kwam. Op zijn minst is hij dus een zeer omstreden figuur.

Ten slotte heeft men een prachtige manier gevonden om zijn monument te relativiseren: voor de massieve gedenksteen is het plastic van een schriek mannetje met één been geplaatst, slachtoffer van een landmijn. Bij zon strijkt zijn schaduw hatelijk over Rommels monument.

Hitler en Rommel hadden een goede verstandhouding

Context voor foute beelden

Dit is de juiste weg om verleden context te geven. Zet bij Van Heutsz een plastic neer van de Atjeese vrouwen en kinderen die hij liet neermaaien. Voorzie de Gouden Koets met een extra paneel over de uitbuiting van het Cultuurstelsel. Maar zet bij de slavernijmonumenten ook reliëfs van Afrikaanse stamhoofden die hun gevangen huidskleurgenoten naar de West-Afrikaanse kust drijven om hen daar te versjacheren aan West-Europese handelaars.

Maar Lenin dan?

Ik zit wel met de Hitlers, Stalins en Lenins? In de voormalige vazalstaten van de Sovjet-Unie is Lenin radicaal uit het straatbeeld verwijderd. In 1997 kon ik in Oost-Letland nog de resten van een kolossale Lenin met voeten treden. In Zuid-Litouwen zijn de Sovjetsculpturen ironiserend in een openluchtmuseum geplaatst, het Grūtaspark.

In Rusland staan de Lenins echter alom op hun voetstuk.

3 januari 1996 op de resten van een Lenin in Balvi, Oost-Letland

Het aangepast monument voor Erwin Rommel

risch besef wordt juist gestimuleerd door een aanvechtbaar standbeeld 'in vraag te stellen', zoals het Zuid-Nederlands zegt.

Hoe Rommel is gerelativeerd

Een prachtig voorbeeld van hoe een monument 'in Frage' gesteld wordt, laat Duitsland zien. Begin jaren zestig, dus voordat de Bondsrepubliek begon klaar te komen met

Lenin met linkerhand uit grotere serie in Virija
(foto uit oude video)

Heel anders dan Duitsland is Rusland niet in staat af te rekenen met zijn verleden. Op één plaats worden Lenin en het Sovjetsysteem echter ongewild bespot. Toen ik juni 1990 de toen nog Sovjet-Unie bezocht vroeg ik mijn collega-classicus me iets van het echte Rusland, buiten Moskou te laten zien. Na aarzeling – mijn visum was alleen geldig voor Moskou en Leningrad – stemde hij toe en bracht me naar het stadje Virija, waar de familie altijd de zomer doorbracht. Opeens bevond ik me in het 19de-eeuwse Rusland, dat me uit de Russische romans vertrouwd was: ongeplaveide wegen en rondscharrelende dieren. Er waren echter ook tekenen van de nieuwe tijd: een cultuurgebouw en een kerk die was onttakeld: eerst was er een elektriciteitscentrale in geweest. Daarna werd het gebouw als sporthal in gebruik genomen. In de koepel had een zwartgeblakerde Christos Pantokrator dit alles moeten aanzien. En op het stadsplein, nou ja, een stoffige centrale ruimte, stond natuurlijk een Lenin. Ooit was een vrachtauto ertegenaan gereden en had de linkerhand afgerukt. Prompt bestelde het stadsbestuur bij de Leninindustrie een nieuwe hand. Er werd echter een

exemplaar uit een grotere serie geleverd; die heeft men maar vastgemaakt, want de Russische bureaucratie weet een fout nooit te herstellen.

Hier valt dus wel te lachen, maar in Leninstad is geen lol te beleven aan al die Leninmonumenten. Volgens mijn Leningrad-Atlas uit 1989 zijn het er niet minder dan 273. Bij de volgende bezoeken die ik sinds 1990 aan Sanktpeterburg racht, was er geen verwijderd of 'gecontextualiseerd'. Overal zie je nog de ijzige beelden van de landverrader, die zich door Duitsland als tijdbom in een verzegelde wagon van Zwitserland naar Rusland liet vervoeren. De gewetenloze beroepsrevolutionair die in november een staatsgreep pleegde, die werd opgehemeld als Oktoberrevolutie. Ja, hier zou een beeldenstorm voor gezondmaking van het historisch bewustzijn zorgen. Het bij elkaar plaatsen van alle 273 monumenten in een park zou al belachelijk genoeg zijn.

Stalin in het Litouwse Grūtaspark

Waarom bij de Vrije Gedachte achter de bestuurstafel?

In mijn 'levensverhaal' eerder in de Vrijdenker van juli/augustus heb ik al wat geschreven. Terug in Nederland zocht ik gelijkdenkende goddelozen. Die vind je hoofdzakelijk op het internet. Ze zijn echter verre van gelijkdenkend. Het is een waaier van groepjes die schijnbaar liever individueel opereren dan de krachten willen bundelen.

Dan ontmoet ik een beweging die zijn sporen heeft verdiend in het verleden en het nu ook waard is om mee aan de toekomst te werken.

De Vrije Gedachte kent een groep mensen die artikelen schrijven voor het blad. Ook in de 'nieuwe' media proberen we onze ideeën zichtbaar te maken en zoeken we naar een werkwijze die vooral ook jongeren aanspreekt.

Ik voel mezelf een oudere jongere en wil graag op een nieuwe manier meewerken aan de verbreiding van onze visie die juist nu hard nodig is.

Vrijdenken is niet als los zand dat je maar rondstrooit, vrijdenken in een atheïstisch-humanistische beweging betekent dat je ook lijnen en structuur wil volgen.

De leden van onze vereniging staan open voor mensen die het atheïstisch humanistisch gedachtegoed willen onderschrijven. Kijk op de website wat wij daaronder verstaan.

<https://www.devrijegedachte.nl/manifest>

Onze maatschappij is vol van geloof en religie. Binnen de nieuwe religieuze groeperingen, moskeeën en oude kerken leven zowel goedgegelovigen als fanatiek gelovigen. Zij hebben heel veel invloed op de politiek en media. Wat stellen wij daar tegenover?

Sluit je aan om een gezamenlijk front te vormen. Wij willen niet opnieuw als bewoners van Nederland geknecht worden door de vertellers van religieuze sprookjes. Wij willen vrijheid van geest.

Je kunt ons volgen op internet, maar ook lid worden en zelfs bestuurslid worden.

Jaap van Dijk

Regenboogband draag je met trots

Merlin van der Heijde: „Het is een onderwerp dat we aan moeten blijven zwengelen. Ook in de sportwereld.“

'Karim is moslim en respecteert mij zoals ik zijn geloof respecteer'

Religies zijn anti-homo

Fijn dat de Regenboogvlag mag wapperen op de Haarlemse sportvelden (Haarlems Dagblad, 12 oktober). Voor sporters geldt natuurlijk net als voor alle mensen: je mag zijn wie je bent, ongeacht je seksuele geaardheid.

Goed en sportief van Karim dat hij zijn teamgenoot Merlin accepteert zoals hij is. Wat me verbaast is dat Merlin het geloof van Karim respecteert. Natuurlijk mag iedereen geloven wat hij of zij wil. Ook Karim. Dat wil echter nog niet zeggen dat religies respect verdienen. Sociale betrokkenheid binnen religies betreft vaak uitsluitend geloofsgenoten, die broeder en zuster genoemd worden.

Gelovige personen verdienen respect, religies niet. Integendeel, religies waren en zijn bron van eindeloze strijd. Het verschijnsel godsdienst is een splijtzwam in de menselijke gemeenschap. Alle bovennatuurlijke wezens zijn menselijke bedenkensels of ze nu Jahweh, God, Jezus of Allah heten. Zo veroordelen alle religies homoseksualiteit. De Islam noemt het zelfs een zware zonde.

Waarschijnlijk is Karim gelukkig niet meer zo rechtlijnig in de leer en is hij mogelijk op weg sommige aspecten van zijn geloof te relativeren.

**Anton Mullink
Haarlem**

Brief van Anton Mullink in het Haarlems Dagblad van 20 oktober 2020

Terzijde Antisemitisme

Sicco Polders

Volgens de New York Times neemt het antisemitisme in Duitsland toe. Een zorgwekkende trend waar ook bondskanselier Angela Merkel onlangs over sprak. En het gebeurt niet alleen in Duitsland.

Het is te gemakkelijk de oorzaak daarvan te leggen bij moslims die antisemitisme importeren. Populistische partijen ageren tegen de anti-joodse sentimenten van sommige moslimjongeren ter ondersteuning van hun eigen anti-islam politiek. Partijen zoals de *Alternative für Deutschland*, maar ook het Belgische *Vlaams Belang* en het Franse *Rassemblement National* van Le Pen in Frankrijk hebben een opmerkelijke draai gemaakt: van openlijk antisemitisch naar beschermheer van joden die het slachtoffer zouden zijn van de toenemende islamisering. Maar nog steeds komt een groot deel van het gerapporteerde geweld tegen joden vanuit extreemrechtse hoek. Antipathie tegen joden gedijt goed in landen waar het demoniseren van joden van oudsher traditie is, bijvoorbeeld in veel Oost-Europese landen.

Antisemitisme is complex en heeft meerdere oorzaken. In Duitsland was er na de oorlog zelfs sprake van antipathie tegen joden omdat hun aanwezigheid de Duitsers aan hun schuld bleef herinneren. Ook in Nederland valt soms te horen dat het 'nu maar eens afgelopen moet zijn met die verwijzingen naar de horror die de joden hebben moeten doorstaan'. Terwijl ik denk, dat zolang synagoges en joodse scholen in Amsterdam moeten worden beveiligd, de voetbalwereld anti-joodse spreekwoorden accepteert in stadions (wat dat betreft is corona haast een zegen), en er steeds meer geluiden komen vanuit de joodse gemeenschap dat ze zich bedreigd voelen, de haat nog latent aanwezig is. Vooral de Israël-Palestina kwestie verhit de gemoederen. Idealiter zou kritiek op de politiek van Israël los moeten worden gezien van antisemitisme, ook door de joden zelf. Maar of dit ooit het geval zal zijn?

Het is verontrustend dat momenteel complottheorieën als paddenstoelen uit de grond schieten, waarvan sommige heel giftig. Zo wordt er gedacht dat joden het coronavirus hebben gemaakt om er aan te verdienen. En natuurlijk ontbreekt niet de gedachte dat 'de joden' uit zijn op wereldheerschappij. Verontrustend, maar helaas niet verrassend: al in de Middeleeuwen werden ze ervan beschuldigd de pest te hebben veroorzaakt.

In Nederland zouden de cijfers erop wijzen dat het antisemitisme toeneemt maar die cijfers hangen ook samen met de aangiftebereidheid en de definitie van antisemitisme. Maar dat er in Nederland antisemitisme was en nog steeds is, behoeft geen betoog. Volgens een oude joodse mop is een antisemiet 'iemand met een meer dan normale hekel aan joden'. Geestig, maar zoals vaker met goede humor, tevens een wrange waarheid.

DE AUTEURS VAN DIT NUMMER

Frans Couwenbergh (1933) is voormalig leraar Nederlands, nu schilder en portrettekenaar en humanosoof. <http://franscouwenbergh.nl>

René van Elst (Amsterdam 1950) is gepensioneerd Human Resources-medewerker, heeft sociologie en (deels) rechten gestudeerd, was hoofd- en eindredacteur en opmaker van De Vrijdenker (2014-2018), thans eindredacteur; donateur van Skepsis.

Dana Forrest is een Australische freelance schrijver en schrijft over kwesties van culturele en politieke betekenis.

Maarten Gorter (Amstelveen 1994) is redacteur van de Vrijdenker, studeert Staatsrecht en is autodidactisch student op het gebied van geschiedenis en politiek, is actief in de Vereniging Historisch Amstelveen en ondersteunt activiteiten voor ouderen met dementie.

Anton van Hooff (Den Haag 1943) is klassiek historicus te Nijmegen, redactielid van De Vrijdenker en oud-voorzitter van De Vrije Gedachte. Zijn nieuwste boek heet *Klassieke liefde, Eros en seks naar Ovidius*.

Rik Min (Bergen 1946) is geïnteresseerd in het verval van de huidige kapitalistische maatschappij. Hij is links, maar communist, en is nog steeds consequent bezig in Nederland het ideaal van (ooit) een socialistische maatschappij levendig te houden. Hij schreef *Socialisme 2.0* over wat er gaande is in China en Cuba en eerder 70 jaar leugens, bedrog en regime changes over allerlei warme en koude oorlogen.

Anton Mullink (Vorden 1938) was ooit franciscaan, missionaris en kapelaan. Wil nu uitdragen hoe weids het perspectief is van het seculiere denken. Is o.a. werkzaam geweest in de verslavingszorg.

Enno Nuy (Aerd 1950) is ondernemer en oud-hoofdredacteur van De Vrijdenker.

Jan Willem Nienhuys (Den Haag 1942) was universitair docent wiskunde (T.U. Eindhoven), is schrijver en vertaler en is secretaris van Skepsis en redacteur van Skepter.

Sicco Polders (1966) is filosoof en (sinds 2018) redacteur, thans ook hoofdredacteur, van De Vrijdenker. Hij geeft colleges, onder meer voor de Universiteit van Amsterdam, op het gebied van ethiek en wetenschapsfilosofie. Hij is een bewonderaar van Montaigne, Kant, Schopenhauer en Nietzsche. In juni 2018 is zijn essaybundel *Met Montaigne in het achterhoofd* verschenen.

AANWIJZINGEN VOOR AUTEURS

Uw bijdragen aan dit blad worden zeer gewaardeerd. Wij verzoeken u om bij het aanleveren met de volgende informatie en aanwijzingen rekening te houden.

- Bijdragen aan het blad worden – in verzorgd, leesbaar Nederlands – in digitale vorm aangeboden aan de hoofdredacteur op het email-adres van de Redactie.
- Als auteur bent u zelf verantwoordelijk voor de inhoud van uw werk. Buiten die verantwoordelijkheid vallen door de Redactie in het werk aangebrachte correcties.
- De Redactie noch de vereniging De Vrije Gedachte (DVG) is aansprakelijk voor plagiaat, auteursrechtenschending etc., gepleegd door auteurs.
- Het copyright op een geplaatste bijdrage blijft berusten bij de auteur; DVG is echter gerechtigd de bijdrage geheel of gedeeltelijk opnieuw te plaatsen, hetzij in het blad hetzij in een bloemlezing in boekvorm hetzij op de website of Facebookpagina.
- U verstrekt over/van uzelf enige personalia en een portretfoto die bij het werk kunnen worden afgedrukt als het om een publicatie van enige omvang gaat.
- In overleg met de Redactie kan een bijdrage desgewenst onder pseudoniem worden gepubliceerd; anonieme bijdragen worden echter niet geaccepteerd. De auteur moet voor de hoofdredacteur bereikbaar zijn.

- Wij gaan ervan uit dat een artikel niet veel langer is dan 3000 woorden en een boekbespreking die niet diep op thema's uit het boek ingaat niet veel langer dan 1500 woorden.
- Veronderstel niet te veel voorkennis bij de lezers; vermijd technische/geleerde termen of leg ze uit.
- A.u.b. niet te veel noten; alleen eindnoten.
- Vertaal niet-Nederlandstalige teksten/citaten.
- Zorg voor een sprekende titel, die te maken heeft met het onderwerp, en voor bijpassende sub-onderwerpen met tussenkopjes.
- Een mini-samenvatting, waarin ook de belangrijkste trefwoorden voorkomen, wordt op prijs gesteld.
- Noem het hoofdonderwerp in het begin en schrijf de rest ter ondersteuning van dit onderwerp, zodat de lezer de argumentatie / illustratie en de weg naar de eventuele conclusie kan volgen.
- Spring niet via vrije associaties van de hak op de tak en haal geen dingen erbij die niet met het hoofdonderwerp te maken hebben, waardoor de lezer de weg kan kwijtraken.
- Vindt u dat een uitweiding belangrijk is ter illustratie van het hoofdthema, leg dan uit hoe.
- Lees uw stuk zelf goed na; controleer de zinsbouw en spelling, in het bijzonder van de genoemde namen. Onze dank voor uw medewerking!

De Redactie

De Vrije Gedachte

Doelstelling van De Vrije Gedachte

De vrijdenkersvereniging 'De Vrije Gedachte' stelt zich ten doel: het bevorderen van het vrijdenken. Het vrijdenken is een atheïstisch-humanistische levenshouding gekenmerkt door:

- Rationeel denken en onderzoeken van de werkelijkheid, daarbij strevend naar:
 - bevrijding van dogmatisme, vooroordeel en onwetenschappelijke houding,
 - vasthouden aan principes van toetsing en bewijsvoering.
- Moreel handelen vanuit het besef van:
 - eigen verantwoordelijkheid voor gedachten en daden,
 - menselijke waarde,
 - solidariteit met de medemens, de natuur en het milieu,
 - de eindigheid en onherhaalbaarheid van elk individueel leven.

Een vereniging ontleent bestaansrecht aan haar doelstellingen en aan haar ledental. Veel doelstellingen kunnen worden bereikt bij voldoende aantallen (actieve) leden. Opkomen voor de situatie van mensen met een atheïstisch-humanistische levenshouding is erg actueel. In de komende periode wil 'De Vrije Gedachte' graag nieuwe activiteiten organiseren, ook in de regio's, en meer voor het voetlicht treden. Dit vergt creativiteit, tijd en energie van het bestuur, meer vrijwilligersinzet en een financiële impuls. U kunt hierbij helpen.

Steun De Vrije Gedachte!

Vindt u ook dat de vereniging op de kaart van levensbeschouwelijk Nederland thuishoort? Wilt u ook dat de vereniging nieuwe activiteiten organiseert? Steun dan de vereniging!

U kunt de vrijdenkersvereniging 'De Vrije Gedachte' steunen door:

- mee te doen bij activiteiten en uw mening te geven,
- als vrijwilliger te helpen bij de organisatie van activiteiten, of door een plaatselijke of regionale kring te starten,
- ingezonden brieven te sturen aan kranten en uzelf daarin expliciet als vrijdenker te benoemen,
- geld te schenken aan de vereniging of een legaat na te laten. U kunt hierover vrijblijvend een informatief gesprek voeren en u daarvoor aanmelden via ons mailadres (zie onder),
- andere belangstellenden te attenderen op de activiteiten van de vereniging,
- te reageren op publicaties e.d. van 'De Vrije Gedachte',
- lid te worden van vrijdenkersvereniging 'De Vrije Gedachte' (zie het informatiekader in dit blad),
- abonnee te worden van het blad 'De Vrijdenker' (zie het Colofon van dit blad).

Heeft u vragen of ideeën? Het bestuur hoort ze graag! Of wilt u praten over nalaten of schenken? Neem contact op via info@devrijgedachte.nl; voor andere contactmogelijkheden zie het informatiekader in dit blad.

Bezoek onze website
devrijgedachte.nl
en onze Facebook-pagina
'De Vrije Gedachte'

Het driekleurig viooltje is sinds de 19de eeuw het internationale symbool van de vrijdenkerij. Dit bloempje heeft in het Frans de naam *pensée*, die gedachte betekent. De bloem heeft deze naam gekregen omdat de vorm ervan op die van een menselijk gezicht zou lijken en omdat de bloem in augustus vooroverbuigt alsof hij diep in gedachten is. *La libre pensée*, een term die Victor Hugo in 1850 geïntroduceerd zou hebben, betekent letterlijk de vrije gedachte en is de Franse benaming voor het vrijdenken. (Bron: wikipedia.org.)

strikte scheiding tussen kerk en staat – weren van indoctrinatie uit opvoeding en onderwijs – bevorderen van een kritisch onderzoekende, wetenschappelijke houding – ontmaskeren van religie, pseudo-wetenschap en andere waanvoorstellingen – vrijheid van expressie – respect voor de waardigheid van de mens als wezen met een eindig en eenmalig bestaan – erkenning van het volledige zelfbeschikkingsrecht van de mens over eigen lijf en leden